

**İSLAM'IN ÜZERİNDEKİ
BEŞ GÖLGE**

- 1- EHL-İ BEYT
- 2- KÖLE VE CARIYE
- 3- RECM
- 4- Hz. İSA'NIN DÖNÜŞÜ
- 5- NESHMESELESİ

Prof. D. M. Zeki Duman
KAYSERİ - 2012

İSLAM'IN KÖLE VE CARİYE SORUNUNA YAKLAŞIMI

M. Zeki DUMAN

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

zduman@erciyes.edu.tr

Öz

Kökene itibariyle insanlık tarihinin derinliklerine kadar uzanan kölelik, gücü elinde bulunduran ve kendilerini üstün gören bir sınıfın başkalarını aşağı görmelerinin talihsiz bir ürünü ve çok kötü bir insanlık ayıbıdır. Oysa bütün insanlar Adam'den'dir, Adam ise balçıktan yaratılmıştır. O sebeple bir soyun diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. Hint, Çin, Mezopotamya, Eski Yunan, Roma, Mısır'da olduğu gibi, İslam öncesi dönemde Araplarda da kölelik kurumu canlı bir biçimde yaşatılmaktaydı. İslam, insana reva görülen bu aşağılayıcı ve ayrıştırıcı zihniyet ve uygulamaya

karşı çıktı, fakat bir takım psikolojik ve sosyolojik nedenlerle bu sorunu bir çırpıda kaldırma yoluna gitmedi. Yaklaşık olarak yirmi üç yıl süren tebliğ sürecinde aşama aşama yok etme yöntemini uyguladı. Bu yüzden öncelikle toplumda yerleşmiş olan köle edinme ve kölelik zihniyetini yok etme çabası içerisine girdi. Tüm insanların aynı kökten geldikleri, eşit hak ve özgürlüklere doğuştan sahip oldukları ve hepsinin de aynı amaçla yaratıldıkları düşüncesinin; hiç kimsenin Allah'tan başkasına kul/köle olamayacağı prensibini inananların zihinlerine yerleştirdi. Tüm insanların eşit oldukları; özellikle müminlerin birbirlerinin kardeşi olduğu; Allah katında, kardeşler arasında takvadan başka hiçbir üstünlüğün söz konusu olmadığı gerçeğini kabul ettirdi. Sonra da her insan için olduğu gibi, kölenin de yaratılışta sahip olduğu hayat hakkıyla birlikte, aklını, dinini, neslini ve malını müdafaa etme haklarının olduğu, dolayısı bunların gasp edilemeyeceği ilkesini Müslümanlar arasında uygulamalarla gösterdi. Daha sonra da çeşitli vesilelerle köle azat etmenin dindeki değeri ön plana çıkarılarak mevcut kölelerin tüketilmesi yoluna gidildi. En son olarak da Muhammed (47)

suresinin 4. ayetinde, savaş esirlerinin, mecbur kalınmadığı sürece, köleleştirilmeyip salı verilmeleri; ister iyilik namına ister bir bedel karşılığı mutlaka salıverilmeleri hükmü getirilerek Asr-ı Saadette İslam toplumunda köle edinme geleneği sona erdirilmiş oldu. Mevcut köleler ise, hürriyetleri ellerine verilerek, Allah, azat eden kişi ve azat edilen köle için ortak bir ad olan “mevla” adıyla iradelerinde serbest bırakıldılar...

Anahtar Kelimeler: *Köle, cariye, Abd, feta, eme, mevla, ‘ma meleket eymanuküm’*

AN ISLAMIC APPROACH TO THE PROBLEM OF SLAVE AND CONCUBINE

Abstract

Slavery system go back to the deep history of humankind. This system has been a production of those who keep power in hand and think themselves superior and see others inferior. Therefore slavery is a shame of humanity. Also all human come from Adam and Eve. Adem was created from the dust of the ground. So that none of nation is sperior to

others. As in China, India, Mesopotamia, Ancient Greek, Rome, Egypt, in pre-Islamic Arabs the slavery system used to exist actively. Islam took a stand against this unhuman, discriminate mentality which deemed proper to human. But Islam didn't abolish this system promptly from some sociological and psychological reasons. It administared gradually abolishing method approximately in twenty three years during revelation. First, It tried to wipe out the slavery mentality and owning slave which rooted in society. It accomodated the univrsal priciples that all human come from same origion, had aqual right and freedom form birth, are all created for same reasons, and none of them must be owned as slave, human may obey only Allah. It made accept the reality that all human being are equal, especially believers are brothers each others, superiority is only depend to piousness among brothers. Then It declared by some execution that as all other people, slaves also have freedom of living, protection of his/her descendent, mind and posession and therefore these right must not seized.from them. Later the value of emancipation in Islam was put forward by this and it was tried to reduce the

number of slaves in yoke. In the end according to Quran (chapter 47 verse 4) it was prohibited to make slaves the prisoners of war. It was suggested to leave them free either by bale, some goods. Therefore the system of slavery ended up in Islam by this verse. And all the slaves in hand had been freed and they were called as “Mevla”.

Key Words: Slave, concubine, servant mevla, those whom you rightfully possess.

GİRİŞ

Hür insanları köleleştirmek, “esasını, süfli hayatın behimi zevklerini tatmin için başkalarının bedensel güçlerinden yararlanmanın teşkil ettiği...”¹ insani bir sorundur. Çünkü bir milletin, bir ulusun, bir devletin başka bir toplumun veya insanların özgürlüklerini tamamen ellerinden alıp karın tokluğuna çalıştırması ve sefalet içerisinde yaşatması, insanlık dışı bir uygulamadır.

---

1 Bkz. Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1983, II/300.

“Kölelik-efendilik düzeni, beşerin tarihi kadar eskidir. Bu düzen, medenî kabul edilen toplumlar da dahil her devirde ve her toplumda bir biçimde varlığını korumuştur.”² Bu insanlık ayıbının daha dün denilebilecek kadar yakın bir tarihte /10 Aralık 1948 tarihinde imzalanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ilan edilene kadar Asrın en medeni toplumları kabul edilen Avrupa’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde bile tamamen sona erdirilememiştir. Bu beyannamede kölelik düzeni, Batı toplumlarında, imzalanan bir sözleşme ile belirtilen tarihten itibaren “Hiç kimse kölelik ve kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır.”³ denilmiş olsa da, köleliğin izleri /tortusu hala tamamen silinmiş değildir...

Bizce bu bir zihniyet problemidir, insanlık meselesidir. Doğal olarak, bu insanlık ayıbına vücut veren zihniyetin evrensel boyutta, psikolojik, sosyolojik, kültürel, felsefi ve ekonomik boyutlarının bulunduğu da bir

---

2 Bkz. Pakalın, Mehmet Zeki, a.g.e., II/300.

3 Özdemir, Mehmet nadir, İnsan Hakları Bağlamında Hz. Peygamber’in Köleliğe Yaklaşımı, Bilimname, Sayı XIX, Yıl 2010/2, s.91.

gerçektir. Bu yüzden kölelik düzeni, medeni kabul edilen bir kısım toplumlarda şekil açısından kaldırılmış olsa bile özü itibariyle – maalesef – varlığını bir biçimde sürdürmektedir. Zira mesele, az önce de söylediğimiz gibi, insanlık meselesi ve tamamen zihniyet sorunudur. Ekonomik ve silah gücünü elinde bulunduran bir kısım toplumların ve/veya insanların kendilerini yüceltip diğerlerini hakir görmesi ve aşağılamasından kaynaklanmaktadır.

Yüce dinimiz İslam, bu dine girebilmenin ilk adımı olan “kelime-i tevhid”/“Allah’tan başka ilah yoktur” ilkesi ile O’nun dışındaki kulu ve kölesi olunan tüm sahte ilahları bir kalemde silip atmıştır. “La ilahe illallah!” diyen bir mümin, böylece – en azından tüm haklarında olmasa bile kendi zihin dünyasında - hürriyetini ilan etmiş olmaktadır. Çünkü evrendeki en değerli varlık insandır. Ahsen-i takvim üzere yaratılmış ve yaratılmışların birçoğundan üstün tutulmuştur. Rabbi onu hür yaratmıştır. Bir başka insana veya eşyaya kul köle olmak ona layık değildir! Her şey; “Alem-i ekber” denilen evren bile, “Alem-i eşgar” denilen insan için yaratılmış, bütün yaratılmışlar ona boyun eğdirilmiş ve hizmetine sunulmuştur. Bu haliyle insan melekler, özellikle

vahyin elçisi Cebrail gibi kutsal varlıklardan dahi üstün tutulmuştur. İnsanlar arasından seçilmiş; ilimle, hikmetle donatılmış ve vahiy ile doğru yola iletilmiş olan o seçkin ve yüce peygamberler, onlara indirilmiş olan Tevrat, Zebur, İncil ve ilahî sahifeler ve elimizdeki Kur'an-ı Kerîm, her şey; evet, her şey insanın dünya hayatındaki refah ve mutluluğunu temin için birer vasıtaadır.

Allah'tan ruh taşıyan ve halifesi olarak O'nun adına yeryüzünde emaneti yüklenen insandır. Bu üstünlüğü ve şerefi sebebiyle onun Allah'tan başka kulluk edeceği ve önünde eğileceği hiçbir varlık yoktur. Aksine her şey ondan küçük ve onun altındadır. O âlemlerin özü/zübde, mükevvenatın gözbebeğidir. Kainatın merkezinde insan vardır. Her şey onun için o da yüce Rabbi içindir ve yalnız O'na kulluk göreviyle yükümlüdür. O halde insani değerlerin en üstün tutulduğu medeni bir toplumda "kölelik-efendilik" sisteminin uygulanabilir bir yanının olması mümkün gözükmemektedir. Bir takım insanların "süfli hayatın behimi zevklerin tatmin için başkalarının bedensel güçlerinden yararlanma" arzusu hangi insanın hakkı(!) sayılabiliyor?! Ama maalesef, gücü elinde

bulundurup da kendi insanlığını düşünmeyen nice kimseler bu gayr-ı insani durumu tarih boyunca sürdürmüş, ileriki asırlarda da bir biçimde sürdürmeye kararlı gözükmektedirler. Zira ancak insanı tanımayan, kendilerinin bir insan olduğunun şuurunda olmayan kimseler sahip oldukları gücü kullanarak zayıf buldukları hemcinslerinin bedenlerinden yararlanmayı hak(!) bilirler. Fakat aynı güç karşı tarafın eline geçtiği zaman da bu sefer kendilerinin o insanlara köle olabileceklerini hiç düşünmezler!

İlk insan ilk peygamberdir. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren tüm peygamberlerin çağrısı Allah'adır. Bu da sırf doğru yoldan sapanları ve bir kısım putperestleri taptıklarının tutsağı olmaktan kurtarıp onlara tek Allah inancı ile gerçek insanlığın ve hürriyetin hazzını yaşatmak içindir. Çünkü yalnız Allah'a kul olan gerçek manada hür olabilir. Gerçek hürriyetin tadına eren kimse başkasına kul ve köle olmaktan nefret eder.

Rahman olan Yüce Allah, 600 yıl gibi uzun bir süre vahye ara verdikten /fetret sonra, insanlık âlemine semavi rehberliğini en son peygamber Hz. Muhammed vasıtasıyla yeniden

açmıştır. Başlangıçta, az da olsa, İslam'a giren bir kısım insanlar bu din sayesinde hem putperestlere kul olmaktan hem de insanlara kölelikten kurtulmuşlardır. İslam'ın bu etkisi daha sonra gelecek olan asırlarda büyük değişikliklere sebep olacak; köleleştirilmiş toplumlar devlet kuracak, Batı'da bile Rönesans ve Reformlara sebep teşkil edecek ve bir nebze de olsa insanlık alemini bu konuda yeniden düşünmeye sevk edecektir...

Köle ve cariye konusu Kur'an'da konu bütünlüğü içerisinde ele alınmadığı; vahyin başlangıcından itibaren kölelerin ve cariyelerin sorunlarına yeri geldikçe değinildiği için Kur'an'ın kölelik düzenini tasvip ettiği gibi bir zehaba kapılanlar olmaktadır. Biz bu makalemizde, böyle bir düşüncenin doğru olmadığını ve gerçek durumu açık ve net olarak ortaya koymaya çalışacağız. Önce konu ile ilgili kavramları tanıtaacağız. Arap toplumunda hür bir insanı köleleştirme yollarını yeniden gözden geçireceğiz. Bir insanlık ayıbı olarak kucağında hazır bulduğu köle ve cariye sorununa Kur'an ile Sahih Sünnetin yaklaşım tarzını bir bütün halinde tespit etmeye çalışacağız. İslam'ın, köle ve cariyeler için getirdiklerini, - günümüzün

moda tabiriyle - temel hak ve özgürlükler açısından teker teker ele alıp değerlendireceğiz. Kur'an ile gelen hükümlerin Resulullah'ın (s.a.v.) kavli ve fiili sünnetleri ile nasıl şekillendiğini, sosyal hayata nasıl yansıtıldığını, yeni düzenlemelerin kölelere ve sahiplerine ne gibi etkilerinin olduğunu ve sonuçlarını ayrıntılı bir biçimde açıklamaya çalışacağız.

1. KÖLE VE CARİYE KAVRAMLARININ TANIMI VE TARİHÇESİ

A - Köle ve Cariye Kavramları

Köle, kökeni itibariyle özgür olmayan bir toplum sınıfından gelen, satılıp alınabilen, iktisadi bir araç olarak görülen ve bir efendiye bağımlı olan kişi demektir. Başka bir ifade ile köle keyfî, totaliter, müstebit bir güce veya şahsa boyun eğen erkek demektir. Eğer boyun eğmek zorunda kalan bu kişi kadın ise, ona da *cariye* adı verilir. Bu kelimelerin Arapça'da ve Kur'an'da kullanılan karşılığı ise *abd* ve *eme'* dir.⁴

---

4 Bkz. İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, Lisânu'l-Arab, Beyrut,1968, 'ABD' mad. III/270.

Cariye, esas itibariyle; seyr ve cereyanından ötürü güneşe, denizdeki galip vasfı seyri sebebiyle gemiye /sefine isim olarak kullanılır. Hizmetlerindeki sürat ve kıvraklık sebebiyle genç kız ve taze gelinlere; yaygın olarak da efendilerinin emir ve hizmetleri dairesinde hareket ettikleri için hürriyeti elinden alınmış kadınlara isim olarak kullanılmıştır. Çoğulu cevari'dir.⁵

Klasik İslam Hukuku kaynaklarında, özellikle özel hukuk açısından köle, “mülk edinilen ve mülkü olmayan” olarak tarif edilir. “Hukuki işlemlere konu olması açısından eşya gibidir; alınıp satılabilir, hibe edilebilir, kiralanabilir, miras ve vasiyete, müstakil veya müşterek mülkiyete konu olabilir.”⁶

Sosyal Bilimler sözlüğünde ise köle, mülkiyet nesnesi kabul edilerek aynen mülkiyete konu olan eşya /diğer mal veya varlıklar gibi muameleye maruz bırakılan bir insan; başka insanlar tarafından sahiplenilen, alınıp satılan, yasa ve töreler çerçevesinde kendisine hiç bir bedel ödenmeksizin vücudundan ve emeğinden

---

5 Bkz. Asım Efendi, Kamus Tercemesi, IV/904.

6 Aydın, Mehmet Akif, DÍA, KÖLE mad. XXVI/239.

yararlanılabilen insan ve mülkiyete konu olan **insan...** mülkiyet iddiasında bulunan kişi ise, onun '**efendisi**'dir.⁷

Köle ve Cariye kavramlarının Arapça'da ve Kur'an'da kullanılan karşılığı genelde *abd* ve *eme'*dir. *Feta*, *memlûk*, '*ma meleket eymanuküm*', *rakabe*, *mevla*, *rakîk* ve *itk* kelimeleri de bu anlamda kullanılan diğer tabirlerdir. Şimdi bu tabirleri kısa kısa açıklayalım.

'**Abd'** (çoğ. '*abîd*' ve '*ıbad*'): Özgür olsun köle olsun, Arapça'da mutlak manada insan anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin kul ve köle anlamı, istisnasız her insanın yaratıcısına bağımlı olması sebebiyledir. Hür kelimesinin zıddı olarak da kullanılan *abd*, asıl itibariyle sıfat olmakla beraber sahip olunulmuş, mülkiyete geçirilmiş, bütün hak ve özgürlükleri bakımından sahibine /efendisine bağımlı olan insan manasında isim olarak kullanılmaktadır.⁸

Bu kelime Kur'an'da dört ayrı anlamda kullanılmıştır:

---

7 Bkz. Demir, Ömer ve Acar, Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, İstanbul, 1993, s.220.

8 İbn Manzûr, a.g.e, 'ABD' mad.; Asım Efendi, Ebu'l-Kemal es-Seyyid Ahmet, el-Okyanusu'l-Basiyt fi Tercemeti'l-Kamusı'l-Muhiyt, İstanbul, 1305, 'ABD' mad.

1. Var edilmesi, yaratılması ve varlığının devam ettirilmesi bakımından kul. Tüm varlıklar bu manada Allah'ın kullarıdır: *إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا* “Zira göklerdeki ve yeryüzündekilerin hepsi, Rahman’a zaten kul olarak eğilmektedirler.”⁹

2. Bağlanıp ibadet etme ve hizmet etme hususunda kul; ihlasla Allah’a bağlanmak ve ibadet etmek bu manada bir kulluktur: *وَادْكُرْ عَبْدَنَا* “Kulumuz Eyyub’u da an...”¹⁰

3. Alınıp satılması ve mülkiyete geçirilmesi hukuken caiz olan kimse, köle ve cariyeler bu kategoridedirler: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي مَا لَيْسَ بِأَنْفُسِكُمْ إِذَا قُتِلَ حُرٌّ بِحُرٍّ بِالْعَنَيْدِ* “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılınmıştır; öldürülen hüre karşı hür, köleye karşı köle...”¹¹

4. Dünyaya ve onun geçici menfaatlerine kulluktur.¹² Allah'ın: *أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ* “Hevasını larzularını ilah edineni görmedin mi?...”¹³ ayeti ve Hz. Peygamber’in: ‘Altına, gümüşe ve lükse

---

9 Meryem, 19/93.

10 Sad, 38/41.

11 Bakara, 2/178.

12 Bkz. Rağib, el-Huseyn b. Muhammed el-İsfahânî, el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân (Tahkik: Muhammed Ahmed Halefallah) Kahire, 1970, ‘ABD’ mad.

13 Câsiye, 45/23.

kulluk edenin burnu yerde sürünsün!' hadisinde *kulluk*, bu manada kullanılmıştır.¹⁴

Ubudiyet, kulluk ve itaat demektir. Kulluk, yalnızca Allah'a yapılıyorsa buna *ibadet*; bunu yapana *abd* (çoğ. *ibad*), yani kul denir. Bu kavram Kur'an'da, insanların en faziletlisi Hz. Muhammed, diğer peygamberler, insanlar, cinler ve melekler için kullanılmıştır.¹⁵ Allah'tan başkasına veya doğrudan doğruya insana ibadet veya kayıtsız şartsız itaat ediliyorsa, bunu yapana da *abd* (çoğ. *abîd*), yani köle denir. Köle manasında kullanılan *abd* kavramı da Kur'an'da tekil olarak tam dört defa geçmektedir.¹⁶ Birincisi, yalnız Allah'a kulluk etmekle fitratı ve

---

14 Bkz. Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, es-Sahîh, İstanbul, 1315, Zühd, 70; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ es-Sevre, es-Sünen, Kahire, 1937, Zühd, 42; İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, el-Kazvîni, es-Sünen, (Tahkik: Muhammed Fuad Abdülbâki), Kahire, 1975, Zühd, 8.

Duyduğu aşk yüzünden kendini bütünüyle sevdiği kişinin iradesine bırakan, aşırı derecede önem verdiği mal ve para gibi bir şeyin peşini bırakmayan, o şey söz konusu olduğunda özgürce davranamayan ve kendini tutamayan kişilere, sevdiğinin ya da o şeyin kulu ve kölesi tabir edilir; 'bir kadının kölesi olmak' bu manadadır. (İbn Manzûr, a.g.e., XIV/7038.) Köleleştirmek; köleleştirme eylemidir. Bir etninin bir ulusun, bir halkın, bir devletin yabancı bir toplumsal grubun tümüne ya da bir bölümüne belli bir ekonomik ve siyasal rejimi zorla kabul ettirerek bu toplumsal grup üyelerinden çoğunun özgürlüğünün elinden alınması, bunların topluca sürgüne yollanması ve çoğu kez yalnızca barınak ve yiyecek vererek karşılığında bazı ekonomik işlevleri yerine getirmekle yükümlü kılınması." (İbn Manzûr, a.g.e., Aynı yer.)

15 Bkz. Nisa, 4/172; İsra, 17/1; Zariyât, 51/56.

16 Bkz. Bakara, 2/178, 221; Nahl, 16/75.

iradesiyle kuldur, fakat gerçek manada hür ve şerefli bir insandır; ikincisiyse, bedenini ve ruhunu başkasının iradesine vermiş veya onun hakimiyeti altında olan köledir.¹⁷

‘**Eme**’ (çoğ. *ima*, *emevat* ve *amiün*), ‘*ema* /*ye’mû*’ fiilinin ‘*ümüvv*’ masterından isimdir ve cariye anlamındadır. Kur’an’da iki defa geçmekte ve ikisi de evlenme konusundadır:

Birincisi, *وَلَا مَآئِمَةً مِّنْ مُّشْرِكَةٍ* “*Elbette iffetli bir cariye, hür bir müşrikten sizin için daha hayırlıdır...*”¹⁸;

İkincisi, *وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ* “*...Köle ve cariyelerinizden salih olanları evlendiriniz...*”¹⁹

Feta, bu kelime Arapça’da asıl itibariyle çocukluktan kurtulmuş, yetişkinlik /rüculet çağına yeni girmiş eğitilmiş, asalet sahibi yiğit

---

17 Aslında mutlak hürriyet yoktur; her insan Allah’a muhtaçtır. Zira evrende O’ndan müstağni hiçbir varlık bulunmamaktadır. Bu gerçeği bilen ve kendi irâdesiyle sâdece Allah’a yönelip kalbini ve zihnini /nefsini mâsivaya kulluktan arındıran her insan fitratına uygun hareket etmiş, gerçek özgürlüğü seçmiş hâlis bir kuldur. Hz. Peygamber için makamların en yücesi kulluk makamıdır. O nedenle o hükümdarlara gönderdiği mektuplarda, “Allah’ın kulu ve elçisi Muhammed’den...” diyerek sözlerine başladılar. Kelime-i şâhadette de onun kulluk vasfı elçilik vasfından önde zikredilir: “Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve resulüh”

18 Bkz. Bakara, 2/221.

19 Nur, 24/32.

genç demektir. *Feta* Kur'an'da iki defa köle anlamında kullanılmakla birlikte²⁰ çoğunlukla cömert, yardımsever, atılgan, zorluk ve sıkıntılara göğüs geren yiğit kişiler ve delikanlılar için sevgi ve medh ifade eden bir isimdir.²¹ Erkeklerle *feta* (çoğ. *fityetun* ve *feteyan*), kızlara *fetat* (çoğ. *feteyat*) denir. Mesela İbrahim (a.s.) hakkında şöyle denilmiştir: “*Dediler ki, İbrahim adında bir gencin /feta putlarımız hakkında konuştuğunu işitmiştik.*”²² İmanlarını kurtarmak maksadıyla bir mağarada saklanan mü'minler, yani Ashab-ı Kehf hakkında bu kelimenin çoğulu olan *fitye* kullanılmıştır: “*Şüphesiz onlar Rabb'lerine iman etmiş yiğit kişiler /fityetun idi; biz de onların hidayetlerini daha da artırdık.*”²³ *Feta*, Arapça'da ve Kur'an'da yardımcı, hizmetçi manasında da kullanılmaktadır: “*Musa, hizmetçisine: Azığımızı getir de yiyelim dedi...*”²⁴ ayetinde olduğu gibi. Bu kelimenin, Nur suresinde onur kırıcı bir tabir olan ‘*cariyeleriniz*’ yerine ‘*kendi kızlarınız,*’ ‘*hizmetçileriniz,*’

---

20 Bkz. Yusuf, 12/30, 30.

21 İbrahim Mustafa ve arkadaşları, el-Mu'cemu'l-Vasiyet, Tahran, tsz, 'FTY' mad.

22 Enbiya, 21/60.

23 Kehf, 18/13

24 Kehf, 18 /60, 62. Ayrıca bkz. Yusuf, 12/62.

‘gençleriniz’ anlamında, özellikle kullandığı kanaatindeyiz.²⁵

Tasavvuf ilminde aynı kökten gelen ‘fütüvvet’, güzel ahlak olarak tanımlanır; cesaret, yiğitlik, yardımseverlik, başkalarını kendisine tercih etme, îsar, şefkat ve merhamet *fütüvvetin* esasını teşkil eden ahlak-ı hamîdedendir.²⁶

Türkçe’de feta’nın karşılığı, yetişmekte olan (ve ölçülü yararlı davranışlarıyla göz dolduran) genç, yiğit, bahadır, er, delikanlıdır ki, bunların hepsi de sevgi ve övgü anlamında kullanılmaktadır.²⁷

Memlûk (çoğ. *memalik*), sahip olunulmuş, mülk edinilmiş köle; ‘*Memlûke*’ ise birine ait cariyeye demektir. Kur’an’da bu kelime, sadece bir ayette geçmektedir.²⁸

‘Ma meleket eymanuküm’ /“sağ ellerinizin sahip oldukları”: Kur’an’da sağ, genelde güç,

---

25 Nisâ, 4/25, Yusuf, 12/30, 36, 62, Kehf, 18/10,13,60, Nur, 24/33.

26 Geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Kuşeyri, Kuşeyri Risalesi, (Yayına hazırlayan: Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1978, s.324-331.

27 Bkz. D. Doğan, Mehmet, Temel Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, 1994, 252.

28 *صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَيْنًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِمَّا رَزَقْنَا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا (٧٥)* “Allah, başkasının malı olup hiçbir şeye

gücü yetmeyen bir köle ile katımızdan kendisine lütfettiğimiz güzel rızıktan gizli ve aşikâr sürekli harcayan hür bir insanı örnek gösterdi; bunlar hiç eşit olur mu? “el-Hamdülillah!” Fakat onların çoğu bilmezler.” (Nahl, 16/75)

kuvvet anlamında kullanılır. Savaşta elde edilen esirlerden sahip olduğunuz köle ve cariyeler anlamındadır. Bu ifade formu Kur'an'da on üç ayette, toplam on beş defa geçmektedir. Bu tabir Yüce Allah'ın, köle ve cariyelerle ilgili olarak Arap diline kazandırdığı özel ve son derece anlamlı bir deyimdir.

Rakabe (çoğ. *rikab*), kelimesi *rakabe* /*yerkubu* fiilinden mastardır. Rağıb demiştir ki, 'el-rakab' bilinen uzuv, yani boyun anlamındadır. Ancak *zıkr-i cüz irade-i küll* kaidesince bedenin bütününe de *rakabe* denir. Fakat bu kelime örfte memluklar, yani boynuna kölelik zinciri geçirilmiş kimseler, mülk edinilmiş köle ve cariyeler için isim olarak kullanılmaktadır. Bu münasebetle *rikab* kelimesi 'köle azat etmek', 'bir insanın boynundaki kölelik zincirini çözmek, hürriyetine kavuşturmak' manasında terimleştirilmiştir. Asıl manası 'gözetlemek', 'muhafaza etmek' /'göz hapsine almak' demektir. 'el-rakîb' gözetleyici, koruyucu anlamındadır.²⁹ Rakabe deyiimi Kur'an'da toplam on defa geçmektedir. Bunlardan biri hariç³⁰ dokuzu da köle azat etmek; kölenin boynundan kölelik zincirini çıkarmak anlamında

---

29 Râğıb, a.g.e, 'RKB' Mad.

30 Bkz. Muhammed, 48/4.

kullanılmıştır: “Kim hata ile bir mü’mini öldürürse, onun bir mü’min köle /rakabe azat etmesi gerekir.”³¹. Ayrıca zekâtın verilmesi gereken sekiz yerden birisi: “...ve fi’r-rikab...”³²’dir, yani hürriyetine kavuşmak isteyen köleleri hürriyetlerine kavuşturma fonudur.

Mevla (çoğ. *Mevalî*): İslam’ın, vahiy sürecinin son yıllarında köle ve cariyelerle ilgili olarak gelinen yeni ve insanî anlayışa paralel olarak vaz’ ettiği ve onların yerine kullanılmasını istediği özel ve anlamlı tabirlerden birisidir. Rasulüllah (s.a.v.), Asr-ı Saadetlerinin son yıllarında *köle* ve *cariye* sözcüklerinin kullanılmasını tamamen yasaklamıştı. Allah Teala da, sanki bu iki kelimenin yerine kullanılsın diye Kur’an’da *mevla* tabirini indirmiştir. İçinizde babalarını bilmediğiniz kimseler “...sizin kardeşleriniz ve kardeş çocuklarınızdır /candan yakın dostlarınız /amcaoğullarınızdır.”³³ Bu da Kur’an’ın getirdiği yeni bir isimlendirmedir. Lügatte dost, sevgili,

---

31 Nisa, 4/92. Ayrıca bkz. Maide, 5/89; Mücâdele, 58/3

32 Tevbe, 9/60. Ayrıca bkz. Bakara, 2/177; Beled, 90/13.

33 *Mevla* kelimesi Kur’an’da amcaoğlu anlamında şu şekilde geçer: ... وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي “Şu anda ben, benim arımdan yerime geçecek olan amcaoğullarım hakkında kaygı duymaktayım. Karımsa kısır. Bana katından, yerime geçecek bir oğul bahşet;” (Meryem, 19/5)

amcaoğlu gibi manalara gelen *mevla* kelimesi, geçmişte birinin kolesi veya cariyesi iken sahipleri tarafında azat edilip hürriyetlerine kavuşturulmuş olanlara; çoğunlukla da azat edildikten sonra kendi iradesi ve isteğiyle sahibini terk etmeyip onun yanında ve hizmetinde kalanlara ve onların çocuklarına verilen genel bir isimdir. Bilhassa tabiiilerden olan İkrime, Hasen el-Basrı, Mucahid, Suheyb-i Rumi, Selman-ı Farisi, Muaz b. Cebel, Said b. Cübeyr, Zeyid b. Harise, ve onun oğlu Üsame... gibi azatlı köle ve köle soyundan gelenler hep bu isimle isimlendirilirlerdi.

Cenab- Hakk'ın istisnasız tüm Müslümanlara; özellikle de azat edilmiş kölelere layık gördüğü *mevla* tabiri son derece insani bir tabirdir. Zira bu, kardeş, candan dost, amcaoğlu /emmioğlu anlamıyla köleyi efendisi, efendisini de kölesi yerine koyan nisbi mensubiyet ifade eden; sınıfsal ayırımı tamamen ortadan kaldırıp din kardeşliği ilkesini zihinlere kökleştiren bir tabirdir. Bu adlandırma ile artık, cahiliye dönemindeki efendi ve köle deyimleri, birbirinde mezc edilerek yeni ve insani bir içerik kazandırılmıştır. Mesela birine nisbetle İkrime'den söz edilecekse, *İbn Abbas'ın mevlası*

İkrime denir; aynı şekilde İbn Abbas'dan sözü edileceği zaman da *İkrime'nin mevlası İbn Abbas denir...* Böylece mevla tabiri hizmet edilen ve eden iki şahsın ortak kimliğini yansıtır olmuştur. Ne kadar hayranlık uyandırıcı, ne kadar insancıl ve ne kadar güzel bir adlandırma!!

Dikkat! Biz yüce Rabbimiz için "Mevlam, Mevlamız" dediğimiz gibi o da bizlere "Mevlanız" tabirini kullanmaktadır...

Kullar arasındaki bu ortak kullanım anlamı şudur: İslam ile müşerref olduktan sonra artık müminler, ne biri diğerinin efendisi ne de diğeri onun kölesidir artık; cahiliye tabiriyle, "sahip ve sahip olunan,"dan her ikisi de birbirinin mevlasıdır. Tüm hakları korunmak şartıyla yanında çalışan kardeşi, dostu veya amcaoğlu gibi... Biri diğerinin yardımına ve hizmetine muhtaç, diğeri de yanında barınıp çalıştığı kimsenin sahip olduğu maddi imkânlarına ve sevgisine muhtaçtır. Aralarındaki bağ ise, bağların en sağlamı olan din kardeşliği bağıdır...

Bunlara ilave olarak Kur'an'da geçmemekle birlikte Hadislerde köle ve

cariyelere isim olarak kullanılan *rakik* ve *itk* kelimelerini de zikretmemiz gerekir.

Rakîk (çoğ. *rikak* ve *erikka*): Asıl olarak ince, zarif, hassas, kibar, yumuşak huylu ve akıllı gibi manalarda kullanılan bir sıfat isimdir. Sahiplerine boyun eğdikleri, onlara karşı asla sert olmadıkları ve daima itaatkar ve titiz davranmak durumunda oldukları için hürriyeti elinden alınmış insanlara /köle ve cariyelere bu münasebetle isim olmuştur.³⁴

Itk, 'ateka' fiilinden mastardır, kölelikten kurtulmak anlamındadır. *Itk*, aynı zamanda hürriyet manasında isim olarak da kullanılır.

B - Köleliğin Tarihçesine Kısa bir Bakış*

Köleliğin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Neredeyse, toplumlar arası savaşların başlamasıyla birlikte kölelik tarihi de başlatılmış ve acımasız, zaman zaman vahşice uygulamalarla XVIII yüzyıla kadar devam etmiştir. İlk uygarlıklarda kabileler mağlup ettikleri düşmanlarından ele geçirdikleri esirleri

---

34 İbn Manzur, a.g.e., 'RKK' mad, X/124.

* Kölelik ve Tarihi hakkında pek çok eser yazıldı. En azından Google vasıtasıyla pek çok kaynağa erişmek mümkündür. O sebeple bu konuyu tekrar araştırarak değiliz. Burada, asıl konumuz olmadığı için kısaca değinip geçmek istiyoruz.

ya öldürüyor veya köle olarak ağır işlerde çalıştırıyorlardı. Tarım hayatına geçtikten sonra büyük arazi sahipleri çiftliklerinde çalıştırmak üzere köle edinmeyi bir zaruret olarak görmekteydiler. İlgili kaynaklarda verilen bilgilere göre Hint, Çin, Mezopotamya, Eski Yunan, Roma, Mısır ve Arap medeniyetlerinde kölelik tam bir kurum haline dönüştürülmüştür.

Bu uygarlıklarda köleler, toplumda uygulanmakta olan ya kast sisteminin, ya şehirli köylü ayrımının yahut da savaşta elde edilen esirlerin oluşturduğu hizmetçi sınıflardı. Köleler sınıfı, başlangıçta savaş esirlerinden oluşmaktayken daha sonraları bunlara köle ana ve babadan doğanlar, borcunu ödeyemeyen özgür yurttaşların çocukları veya kendileri, baskınlar sonucu kabileden veya ailelerinden koparılan zavallı insanlar da eklenmiştir.³⁵ Kimi babalar, kendi çocuklarını, hatta kendileri de dahil olmak üzere ailelerini, geçim sıkıntısı sebebiyle köle olarak satmışlar; kimi zayıf karakterli insanlar yoksulluklarını bahane ederek karınlarının doyurulması karşılığında zengin

---

35 Aydın, Mehmet Akif, DİA, KÖLE mad. XXVI/239; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet yayınları,t.sz.XIV/7037 vd.; ANabritanika, AnaYayıncılık, 1986, XIII/575.

ailelerin yanlarına kendi istekleriyle köle olarak yerleşmişler; hatta kimileri de aileleriyle birlikte köleliği hür bir hayata tercih etmişlerdir.³⁶ Bu sistem, Arap toplumları da dahil tüm toplumlarda yaşatılmaktaydı...

C - Cahiliye Devrinde Arap Toplumunda Kölelik

Diğer toplumlarda olduğu gibi İslam'dan önceki cahiliye dönemi Araplarında da insanların bir kısmı köle ve cariye olarak alınıp satılmış, taşınır mal /akar olarak kullanılmıştır. Gerçek şu ki, başlangıçtan itibaren her peygamber, insanlar arasında ırk ve sınıf üstünlüğüne dayalı bir ayırımın olmadığı ve Allah'tan başkasına kulluk edilmemesi gerektiği hususunda mücadele vermiştir. Getirilen dinî ve ahlakî ilkeler, cezai müeyyidelerle bazı insanlara reva görülmekte olan tahkir edici bakış ve muameleleri Allah'tan korkutma yoluyla yok etmeye ve insanlar arasındaki ilişkilere insani bir boyut kazandırmaya çalışmışlardır. Denilebilir ki, Hz. Musa ile kardeşi Harun'un tüm çabaları Firavun'un mülkiyetinde bulunan bir köle toplumu /İsrailoğullarını kölelikten kurtarmaktı.

---

36 İbn Manzûr, a.g.e., Aynı yer.

Onları, aşama aşama, önce hürriyetine kavuşturmak sonra şuur altına yerleşmiş olan kölelik, sahte tanrılara kulluk psikozunu yok etmek daha sonra da akli, fikri ve vicdanı hür bir toplum vücuda getirmek idi. Fakat Nemrut, Firavun, Nöron... örneğinde olduğu gibi tarih boyunca, gücü elinde bulundurup da kendilerini Tanrı'nın yerine koyan azgın bireyleri ve başkalarına karşı zorla sınıfsal üstünlük kurmuş olan toplumları bundan vazgeçirmek pek mümkün olmamıştır. Zaten kendi devirlerinde peygamberlere karşı çıkanlar, çoğunlukla toplum üzerindeki otoritelerinin sarsılıp sömürü düzenlerinin sona ermesinden korkan hakim zümreler olmuştur.

Yukarıda değinmiştik, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderildiği M.S. VII. asırda cahiliye dönemi Arap toplumunda da Firavunlar dönemi Mısır, Yunan ve Roma'da olduğu gibi köleler sınıfı vardı. Arap'larda da soylular /efendiler ve onların hizmetinde çalışmaya mecbur ve mahkum edilmiş köle ve cariyeler bulunuyordu. Bunlarda köleleştirme geleneği, genellikle şu üç yöntemle sürdürülmüştür: Savaş sonunda ele geçirilen esirlerin köleleştirilmesi, yabancı toplumlar veya ülkelerden baskın

yoluyla kaçırlan hür insanların bir ticaret metal olarak köle pazarlarında satılıp-alınması ve kölenin soyundan gelenlerin, nesilden nesle, köle olarak tevarüs ettirilmesi...

Her asırda ve her toplumda köleler sınıfı, baskın sınıfın kendilerine dayattığı statüleri gereği, doğuştan sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerden mahrumdur. Bunların bütün hakları sahibinin, Arap'larda yaygın ifadesiyle '*efendisi*'nin elinde bulunuyordu. Köleler, ne bireysel ne de sosyal, hiçbir hakka sahip değillerdi. Dolayısıyla maruz bırakıldıkları haksızlıklar, insanlık dışı davranışlar, zulüm ve işkenceler karşısında dava edip haklarını savunacakları bir merci yoktu. Efendisi onu, istediği şekilde kullanabilirdi; evinde veya tarlasında, her türlü işte çalıştırır; döver, söver, işkence eder, hatta öldürebilirdi... ona hiç kimse karışmazdı.

Bu dönemde Müslümanların da köle ve cariyeleri vardı. Sözelimi Hz. Muhammed'in de peygamberlik öncesi döneminden bir kölesi, peygamber olduktan sonra da üç cariyesi(!)

vardı.³⁷ Hz. Muhammed'in kölesi Zeyd b. Harise yedi yaşlarında küçük bir çocuk idi. Bir baskın sonucu Şam yöresinde mukim olan ailesinden zorla koparılarak kaçırılmış ve Mekke'de, köle pazarında satılığa çıkarılmıştı. Dul ve zengin bir kadın olan Huveylit b. Esed'in kızı Hatice işlerini gördürmek için Zeyd'i satın almış ve kendisine köle edinmişti. Hz. Hatice, Hz. Muhammed ile evlendikten sonra kölesi Zeyd'i kocasına hediye etti. Böylelikle Hz. Muhammed'in de peygamberlik öncesi hayatında bir kölesi olmuş oldu.

Zeyd'in akrabaları ticaret amacıyla gittikleri Mekke'de onu görünce hemen tanıdılar. Ülkelerine döndükleri zaman babasına, Zeyd'i Mekke'de gördüklerini haber verdiler. Zeyd'in babası ile amcası, çocuklarını almak için Mekke'ye geldiler. Hz. Muhammed'i arayıp

---

37 Babası Abdullah'ın cariyesi Ümmü Eymen'i de Resulullah'a köle olarak nispet ederler. Bu doğru değildir. Çünkü annesi Amine Medine dönüşünde yolda vefat ettiği zaman Hz. Muhammed henüz altı yaşlarında bir çocuktur. Ümmü Eymen, onu o yolculukta alıp dedesi Abdulmuttalib'e sağ salım getirmişti. Allah'ın Resulü büyüdükten sonra bile kendisine hamilik /annelik yapmış olan Ümmü Eymen'e asla cariye muamelesinde bulunmamıştır... (Bkz. M. Nadir Özdemir, İnsan Hakları Bağlamında Hz. Peygamber'in Köleliğe Yaklaşımı, Bilimname, Sayı XIX, Yıl 2010/2, s.81) Aynı kaynaktan Hz. Peygamber'in azat ettiği kölelerinin sayısının 39 veya 63 olduğu başka kaynaklara istinaden söylenmektedir. Bunlar, kanaatimizce abartılı ifadeler olmalıdır. (Bkz. s. 85)

buldular ve O'ndan, her kaçsa olursa olsun, bedelini ödeyip çocuklarını almak istediklerini söylediler. O da, sizin oğlunuz burada benim oğlum mesabesindedir. Buna rağmen Zeyd'e soralım; eğer sizinle gitmek isterse, hiçbir bedel ödmeden alıp götürebilirsiniz, dedi. Zeyd'e soruldu. O, babasıyla gitmek istemedi ve aralarında bulunduğu aileden çok memnun olduğunu, dolayısıyla Hz. Muhammed'in yanında kalmak istediğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Muhammed geleneğe uyarak Kabe'nin yanında Zeyd'i işaret ederek orada bulunanlara şu ilanda bulundu: "O halde biliniz ki, ben de Zeyd'i azat ettim ve kendime evlat edindim, artık Zeyd hürdür. Bundan sonra Zeyd benim oğlum, ben de onun babasıyım. O bana varis olacak ben de ona varis olacağım." Babası ve amcası, Zeyd'i almadan ailelerine elleri boş dönüyorlardı, ama onun bulunduğu yerin güvenilirliğini ve oğullarının mutluluğunu görmeleri sebebiyle gönülleri rahattı... Bu hadiseden sonra Zeyd, o toplumda yaygın geleneğe göre, Hz. Muhammed'in oğlu, o da Zeyd'in babası olmuştu. Hicretin beşinci yılında indirilen Ahzab suresinin dört ve beşinci Ayetleri gelinceye kadar herkes onu "**Zeyd b.**

Muhammed”, yani “Muhammed’in oğlu Zeyd” diye çağırıyordu.³⁸

Hız. Muhammed’in cariyeleri(!); öncelikle şunu belirtelim ki, Allah Resulü hayatının hiçbir döneminde cariyeye edinip kullanmamıştır. Ona cariyeye olarak nispet edilen eşi/leri, mutlaka önce azat edilmiş, sonra diğer hanımlara verdiğinden az olmamak kaydıyla mehri ödenmiş sonra da nikah yoluyla eş edinilmiştir. Mesela Hz. Mariye; hicretin yedinci yılında Hz. Muhammed (s.a.s), İslam'a davet için bazı ülkelerin hükümdarlarına mektuplar yazmıştı. Bu mektupların birini de Mısır hükümdarı Mukavkıs'a göndermişti. O da bu mektuba bir cevap ile birlikte bazı hediyeler ve Mariye'yi Allah'ın Elçisine cariyeye olarak gönderdi. Resulü Allah (s.a.v,) önce onu azat edip³⁹ hürriyetine kavuşturdu, sonra diğer hanımlarına verdiği miktardan az olmamak şartıyla mihrini ödedi sonra, Hıristiyan olmasına rağmen, taht-ı nikahına alarak kendisine hanım edindi. Nakledildiğine göre, Mariye, Resulü Allah'a vahyedilen Kur'an'ı dinledikçe Hz. İsa (a.s.)'nın

---

38 Geniş bilgi için bkz. Prof. Dr. M. Zeki Duman, Beş Sürenin Tefsiri, Fecr Yayınları, Ankara, 2010, s. 68-70.

39 Azat etmek, köle veya cariyeyi hürriyetine kavuşturmak anlamındadır.

gerçek durumunu tam olarak öğrendi. O'nun, Hıristiyanların iddia ettikleri gibi bir ilah olmadığını, Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunu anladı ve İslam'ı kabul etti.⁴⁰ Cüveyriye ve Safiye (r.a.), birincisi Mustalikoğulları gazvesinde alınan yaklaşık 600 esirden birisidir, diğeri ise Hayber'in fethinde elde edinilen esirlerdendir. Resulüllah (s.a.v.), aynen Hz. Mariye gibi onları da önce azat etmiş, mehirlerini ödemiş, sonra da nikahlayıp kendisine eş edinmiştir.

İslam dini, köleliği, mühim bir insanlık sorunu ve kendinden önceki inanç, felsefe ve uygarlıklarda kökleşmiş bir kurum olarak hazır bulmuş ve bir çırpıda kaldırma yoluna gitmemiştir. Çünkü kabileler ve ülkeler arası savaş devam etmekteydi. O dönemde esirler ya öldürülüyor veya köleleştiriliyordu. Öldürmek ve oluk oluk kan akıtmaktansa vahyin gözetimi ve kontrolü altında esirleri köleleştirmek sonra da zamanla köleliği ortadan kaldırmak daha evla sayılabilirdi!..

---

40 İbn Sa'd, Tabakat, I, 134, 260; VIII, 187 vd.; Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 745 vd.; Mevlana Şibli, Asrı Saadet, II, 154; M. Asım Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, VII, 81-82; VIII, 565-568.

İslam, ilk günden itibaren kölelik müessesesini sona erdirmemi, ama aşağıda sebepleriyle birlikte değinileceği üzere, ilk günden ve ilk Müslümanlardan itibaren köle ve cariyelerin meselelerine el attı. Zihinlerine tevhid ilkesini yerleştirmek, Allah'a güvencirmek ve morallerini yükseltmek suretiyle sıkıntılarını bir nebze olsun hafifletmeye başladı...

2. KUR'AN VE SÜNNETİN KÖLE VE CARIYE SORUNUNA YAKLAŞIMI

“İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı” derken bizim bu makalemizde İslam'dan kastımız, “el-yevme ekmeltü leküm diyneküm...” ayetinde ifadesini bulan; İlahi bir nimet olarak Kur'an ve Sünnet bütünlüğü içerisinde bilfiil bireyler ve toplum hayatında yaşanarak kemale erdirilmiş⁴¹ olan İslam dinidir. Zaman olarak da Resulüllah'ın (s.a.v.) yaşadıkları “Asr-ı Saadeti”le sınırlı bir süreyi kast etmekteyiz. Zira Resulüllah'dan (s.a.v) sonraki süreçte köle ve cariye sorununa yaklaşım, başlangıçtakine nazaran bir hayli farklılık arz etmektedir. O sebeple biz burada

---

41 “...Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, size nimetimi tamamladım, size din olarak İslâm'ı seçtim...” (Maide, 5/3)

konuyu, yalnız vahiy süreci ve Kur'an ve Sünnet çerçevesinde ele alacağız. Amacımız ise, en son ilahi kitap olan Kur'an-ı Kerim ve onun hayata intikali anlamına gelen Sünnette / Rasulüllah'ın söz, iş ve davranışlarında köle ve cariye sorununa getirilen orijinal insanî yaklaşımı bir bütün halinde tespit edip okuyucuyla paylaşmaktır.

VII. Asırda İslam, Arap toplumunda tarihi, sosyal, kültürel bir olgu olarak hazır bulduğu, kendi özüne ve yerleştirmek istediği tevhîd akidesine dayalı ve insan merkezli sistemin amacına aykırı olan bu kurumu, konjonktürel olarak birden bire kaldırma yoluna gitmedi. Bunun yerine yaklaşık yirmi üç yıllık tebliğ süreci içerisinde çeliğe su verilir gibi inananlara zamanla özümseterek uygulanan ıslah yöntemiyle eritip yok etme yöntemini tercih etti. Zira biliniyordu ki, insanların, hayatlarının bir parçası olarak özümsenen, kökü tarihin ta derinliklerine uzanan sosyal vakıaları bir çırpıda yasaklama ve yok etme girişimleri ya akîm kalmış veya bu uğurda oluk oluk insan kanı akıtılmıştır. Çünkü toplumda vazgeçilmez bir yasa şeklini almış bir geleneği kaldırmaya kalkışmak demek, suyu yokuşa doğru akıtmaya

çalışmak gibidir!⁴²

Asırlardan beri kendilerini soylu, asil, efendi olarak bilen bir sınıfın, elinin altında bir eşya gibi kullanmayı içselleştirdiği ve bedenine ağır gelen her türlü işini gördürdüğü hizmetçilerinden bir çırpıda vazgeçmesi, hem hayatın şartları, hem süflî ve güç işler hem de olgunun zihinsel boyutu bakımından kolay bir iş değildi. Ayrıca kölelik, kendi içinde bastırılmış bir bilinç olarak ruhuna işlemiş olan bir takım insanları, henüz yavru iken alınarak doğal ortamından uzakta beslenip büyütülen sonra da birden bire doğaya salıverilen kafesteki bir kuş gibi, haydi, 'sen hürsün' diyerek salıvermek olmazdı. Çünkü bu durum, hem o insanlar hem de içinde yaşadıkları toplum açısından bir takım psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve ahlakî problemlerin doğmasına sebep olabilirdi! Kaldı ki, savaşta karşı tarafın aldıkları esirleri öldürmesi veya köleleştirmesi karşısında Müslümanların tek taraflı olarak esirlerini salıvermeleri de uluslar arası politikaya ters düşebilirdi...

---

42 Bkz. Duman, M. Zeki, Beyanü'l-Hak Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri, Fecir yayınları, Ankara, 2008, III/390 vd.

Kölelik kurumunun somut gerçekliğinin yanında bir de zihinsel boyutu vardır. Bunun zihinsel boyutu ıslah edilip, hem sahiplerinde hem de kölelerde insanlık anlayışında belli bir düzey yakalanmadığı sürece bu kurumu, bir takım zecrî yasalarla yok etmek mümkün değildir. Bundan dolayı öncelikle inananların zihinlerine hitap edilmeliydi. Belki de insan gerçeğini yeniden tarif etmekle işe başlanmalıydı. Müslümanlara, kendi kimlikleriyle birlikte sağ ellerinin malik oldukları bu zavallı insanların da hakikî insan kimlikleri ve yaratılış amaçları açık ve net bir biçimde tanıtılmıyordu. Mesela denilmeliydi ki:

Bugün, hasbelkader elinize düşmüş veya düşürülmüş olmaları sebebiyle bir meta' /eşya gözüyle bakıp sadece kullanıp yıprattığınız kişiler de birer insandır; sizin gibi *"ahsen-i takvîm üzere yaratılmışlardır"*; sizin sahip olduğunuz insanî değerlere ve özlük haklarına sahip olarak dünyaya getirilmişlerdir... O halde onlar da, hür insanlar gibi kendi ruhlarına; akıllarına, gönüllerine, öz benliklerine kişiliklerine, bedenlerine ve mallarına sahip olmalıydılar; Allah'tan başkasına kulluk etmemelidirler. Zira

şu anda “sağ elinizin malik olduğu”⁴³ insanlar da, sizin gibi, sadece Allah’a kulluk bağlamında imtihan olunmak ve ahiretteki yerlerini özgür irade ve insanî faaliyetleriyle kazanmak amacıyla dünya hayatını yaşamalıdır. Onlar da yüce Yaratıcının *halife*’si olarak yeryüzünde ilahî ahlaka ve adalete dayalı bir sistem kurup insanlara ve çevreye hizmet yükümlülüklerini yerine getirmeli ve insan olarak yaratılmakla üstlenmiş sayıldıkları *’emaneti*’i hakkını vererek taşımalıdır. Ve de bilinmelidir ki, insanoğlunun hemcinslerine reva gördüğü bu insanlık dışı anlayış ve kölelik müessesesi böyle devam ettiği sürece soylu veya zengin, hiçbir insanın aynı akıbeti yaşama durumuna düşmeyeceği kimse tarafından garanti edilemez!

Ayrıca, sahte efendilik-kölelik olgusundan ziyade, bu olgunun temeline yerleşmiş veya yerleştirilmiş olan üstünlük-aşağılık zihniyeti; bundan kaynaklanan başkalarını aşağı görme ve aşağılama; karşı tarafın da kendisinin gerçekten öyle olduğu kompleksine kapılma durumu yok

---

43 Bu tabir, Kur’an’da geçtiği her ayette, aşağılayıcı ve onur kırıcı bir adlandırma olan *köle* ve *cariye* yerine seçilip kullanılmış özel bir tabirdir. “Sağ el” meşru gücün ifadesidir. Böyle bir savaşta haklı olarak elde ettiğiniz insanlar anlamındadır.

edilmelidir. Bundan da önemlisi, o zamana kadar zihinlere yerleşmiş olan çarpık insanlık anlayışı kökten değiştirilmelidir. Bu noktadan hareketle sadece Müslümanlara değil, insanlık alemine *'gerçek insanlığın'* ve *'efendiliğin'* ne demek olduğu anlatılmalı; *'Soyluluk'* veya *'Kölelik'*, hiçbir insanın doğuştan hak ettiği bir kaderi sanılmamalıdır. Bu düşüncenin hakim olduğu çağlarda yaşanan şekliyle efendilik ve kölelik anlayışlarının, insanlıktan bir sapma olduğu gerçeği insanlığa mutlaka anlatılmalıdır. Böylece bir yandan kendilerini soylu veya asil kabul edenlerde renk, ırk, cins, sınıf, statü gibi öze aykırı ayrılıkçı anlayışlar Allah'a ve Ahiret gününe inananların zihinlerinden kazınmalı diğer yandan da her insanın *"eşref-i mahlukat"* olarak yaratıldığı, o nedenle Allah'tan başkasına kul, köle olmayacağı gerçeği köleleştirilmiş beyinlere yerleştirilip özümsetilmelidir. Sözün özü: Her akl-ı selim sahibinin, soyluluk veya köleliğin, Allah'ın ezelde yazdığı; dolayısıyla değişmez bir kader olmadığı gerçeğini bilmesi sağlanmalıdır.

Vahiy sürecinde, işte bu yol izlenecek ve Ortaçağda yaşanmakta olan sahte efendilik ve kölelik mefhumu, zamanla Müslümanların

zihinlerinden silinecek ve gerçek insanlık, efendilik, büyüklük, erdemlilik kavramları asıl manalarına kavuşturulacaktır. Şimdi, İslam'ın, tebliğ süreci boyunca ağır ağır uyguladığı ıslah yöntemini; bilhassa bu süreçte kölelerin lehine vazettiği insanî, dini, ahlakî, hukukî, siyasî ve sosyal ilke ve düzenlemeleri Kur'an ve Sünnet çerçevesinde açıklayabiliriz.

A - Köleleştirmeyi Yok Etme Sürecinde Uygulanan Yöntemler

1 – İnsanlık Olgusuna Vurgu

İnsan, mükemmel bir varlıktır. Onu diğer varlıklardan ayıran aklı, bilimsel tefekkürü, tarih boyunca gerçekleştirdiği ve gittikçe yükselen ilmî ve teknolojik başarıları da göstermiştir ki, fizikî dünyada gerçekten, insandan üstün başka bir varlık yoktur. Evrenin merkezindeki üstün varlık insandır...

Kur'an açısından bakıldığında da evrenin merkezinde insan vardır. Yüce yaratıcı ona değer vermiş; ruhundan ruh, cüz'i de olsa hayat, ilim, işitme, görme, irade, kudret ve yaratma /vardan var etme gibi esma ve sıfatlarından nitelik vermek suretiyle yaratılmışların birçoğundan üstün tutmuştur. Başka hiçbir varlığa vermediği

en üstün kabiliyet ve meziyetleri ona bahşetmiştir. Maddî ve manevî yapısıyla mükemmel bir kıvamda /sentezde yaratmış; şekil ve suretlerin en güzelini ona lütfetmiştir. Allah'ın yeryüzündeki biricik halifesi insandır. İlahî emanet ona tevdi edilmiş; görünen, görünmeyen bütün güçler onun hizmetine sunulmuş; bilim gücü ile karada, denizde, havada dolaşma imkânı, sadece ona bahşedilmiştir.

İnsan değerli bir varlıktır. Haksız yere bir insanın hayatına son vermek Allah nazarında tüm insanları katletmeye denk tutulmuştur. Tevrat'ta ve Kur'an'da şöyle yazılmıştır:

"Bir cana kıymadığı veya yeryüzünde fesat çıkarmadığı halde kim bir insanı öldürürse o, bütün insanları öldürmüş gibidir; kim de bir insana hayat verirse bütün insanlara hayat vermiş gibi olur..."⁴⁴

İslam'da hemen her günahın kefareti vardır, fakat kasten ve haksız yere bir insanı öldüren kimsenin îfa edip de bağışlandığı kanaatine sahip olacağı ve vicdanen rahatlayacağı bir kefarettir yoktur...

---

44 .Maide, 5/32.

Allah her şeyi insan için; onun dünya ve ahiretteki saadet ve mutluluğunu temin amacıyla yaratıp hizmetine sunmuştur. Bilhassa tabiatın /evrenin, koruma ve kollama görevinin insana tevdi edilmiş olması, onun evrendeki yerinin büyüklüğünü ve haiz olduğu önemi, izaha gerek kalmaksızın açıkça ortaya koymaktadır. Âdemoğlunun, diğer varlıklara göre Allah'ın yanında ayrıcalıklı bir yerinin olduğu muhakkaktır. O halde bir insanın Rabb'inden başkasına kulluk etmesi, kendisini aşagılamasından başka bir anlama gelmez. İnsanın, bilhassa kendisi için yaratılıp hizmetine sunulan varlıklara tapması /şirk tüm şartlarıyla birlikte⁴⁵ tövbe etmediği sürece Allah'ın affetmeyeceği büyük bir suçtur.⁴⁶ Kendi üstünlüğünü göz ardı ederek hizmetine sunulmuş olan varlıklara kul, köle olması, âdemoğlunun kendisine reva gördüğü(!) en

---

45 “Onlar (Rahman'ın kulları), Allah'la birlikte başka bir ilaha dua etmezler, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Kim bunları yaparsa günaha düşer; onun ahirette azabı katlanır, hor ve hakir olarak azapta ebedî kalır. **Ancak bunlardan tövbe edip iman eden ve salih iş yapanlar hariç**; zira Allah, onların seyyiatını hasenata /kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.” (Furkan, 25/68-70)

46 “Allah, dilediği kimselerin diğer günahlarını diğer günahlarını bağışlar, fakat şirki, asla bağışlamaz. Nisa, 4/48,116

büyük haksızlıktır /zulümdür.⁴⁷ Kendisini “aşağıların da aşağısına düşürmesi”⁴⁸ demektir!

Hiç bir ayırım olmaksızın, istisnasız her insan sadece *Allah’ın kuludur*; her insan *Allah’ın halifesidir*; her insan *ilahî emanetin muhatabı* olarak onun gereğini yerine getirmekle yükümlüdür. Bu yüzden her insan dünyaya hür olarak getirilmektedir. Başta hayat hakkı olmak üzere, mülk edinme, seyahat etme, düşünme, fikrini açıklama, inanma ve inandığı biçimde yaşama hakkı da dâhil, bütün temel hak ve özgürlüklere sahip olarak dünyaya gelmektedir. İnsana bu hakkı, âlemlerin Rabb’i, mülkün yegâne sahibi yüce Allah vermiş; bunların gaspını ve su-i isti’malini ise, kesinlikle haram kılmıştır. O halde Allah’a ve Ahiret gününe inananlar bilmelidir ki,

---

47 . -“Hiç şüphe yok ki şirk, büyük bir zulümdür.” (Lokman, 31/13). Özetleyecek olursak, Elmalılı (merhum), buradaki zulmü /haksızlığı, şöyle açıklamıştır: Zulüm, bir şeyi yerinden başkasına koymak demektir. Şirk de Allah’ın hakkını Allah’tan başkasına vermek olduğu için Allah’a zulümdür. Tek olduğu halde Allah’ın uluhiyyet /yücelik ve rububiyet /yaratıcılık vasıflarına başkalarını ortak etmek anlamında **Allah’a, ikinci bir haksızlıktır**; gerçekte sahip ve layık olmadıkları halde yaratılmış varlıklara uluhiyyet ve rububiyet vasfını vermek, hakikate /**gerçeğe haksızlıktır**; Allah’ın değer verdiği ve Eşref-i mahlukat olarak nitelendirilen bir insanın kalkıp da kendisi için yaratılmış ve kullanması için hizmetine sunulmuş, kendinden aşağı varlıklara Rabb ve Tanrı olarak kulluk / kölelik etmesi, nefs-i insaniyi tezlil etmesi **insanın kendi şahsına haksızlıktır**. Hangi açıdan bakılırsa bakılınsa şirk, hakikaten büyük bir zulümdür. (Bkz. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, 1968, VI/3844.)

48 .Tîn, 94/5.

insanlar esasta birdirler, saygın ve Yüce Rableri katında değerlidirler.

Gerçek insan şu hakikati de bilmelidir: İnsanları sınıflandırmada esas olan bir tek olgu vardır, o da yaratılıştta sahip olduğu insan kimliğini, doğuştan sahip olduğu hüviyetini yetişkinlik döneminde de koruma; hatta iman, ahlak ve adab ile kişiliğini geliştirip kemale erişirme olgusudur. Yüce Allah yegane yaratıcı vasfı ile sevmiş ve varlık aleminin en mükemmel varlığı olan insanı vücuda getirmiştir. Ve istemiştir ki, en güzel bir yapıda yaratıp suretlerin en güzelini bahşettiğı bu insan yetişkinlik çağına girdiğı andan itibaren akli ve tefekkürü ile Yüce Yaratıcısını tanısin ve kendisini daha da yücelterek ebedi hayatı hak etsin. Çünkü onda, kendisine bu mükemmelliğı kazandıracak ilahi cevher fazlasıyla mevcuttur. Düşünün, hangi akl-ı selim ve ideal sahibi anne ve baba, büyüsun de terörist, acımasız bir gangaster olsun ve hem kendi insanlığını yok etsin hem de harsı ve nesli fesada uğratsın diye çocuğunu dünyaya getirir? Yüce Mevla'nın insandan beklediğı, insanlığını gerçekleştirmesidir. İşte bu sebeple insanı Fitrat

Dini⁴⁹ ve İslam Fıtratı üzere yaratmış ve hür iradesiyle baş başa bırakmıştır.⁵⁰ Temyiz çağına girdiği andan itibaren Rabbini tanıma veya tanımama; Allah'ı yegâne Rabb olarak kabul etme veya inkâr etme durumuyla karşı karşıyadır. Ademoğlu ya aklını, tüm yetilerini ve iradesini kullanır ve vicdanının sesine kulak vererek tek Tanrıya /Allah'a ulaşır; sadece O'na kul olur, yükümlülüklerini yerine getirir veya hevası da dahil sahte tanrılara tapar, onların kulu, kölesi, oyuncacı olur... Bu, bir anlamda insanın rüşdüne, yetişkinlik çağına erdikten sonraki hayatta doğuştan sahip olduğu *Ahsen-i Takvim* kıvamını, *Eşref-i mahlûkat* değerini koruması, insan olarak hayatını sürdürmesi ile insanlıktan sapıp gerçek kimliğinden uzaklaşması ve kendisine yabancılaşması arasında bir tercih yapması demektir.

Kur'an'da, Allah'ı tanımamak veya inkar etmek yahut yaratılmışları O'na ortak koşmak, *Ahsen-i Takvîm* üzere yaratılmış olan insanın kendini aşağıların da aşağısına /*Esfel-i Safiline* atması;⁵¹ hakiki anlamda insanlıktan

---

49 .Rum, 30/30.

50 .Bkz.Buhari, Cenaiz, 80, Tefsiru Sureti Rum; Müslim, Kader, 25.

51 Bkz. Tin, 95/5.

uzaklaştırması olarak; hatta göz, kulak, akıl, irade, vicdan gibi insanı insan yapan öze ait aslı niteliklerini iptal etmesi ve kendisini mecazî anlamda ölümler kategorisine indirilmesi olarak değerlendirilmiştir. O halde, köle ve cariye sorununa çözüm getirebilmek için insan gerçeğinin yeniden tanımlanmasına ihtiyaç vardır.

2 - İslam Açısından Gerçek İnsanı ve Değerini Tanıtma

“Bilenlerle bilmeyenler...”; *“karanlıklarla aydınlıklar...”*; *“gölgelele güneşin kavurucu harareti...”* tabiatları icabı bir değıldir. Aynı şekilde, ister hür olsun ister köle; Rabbine ortak koşan *müşriklerle* bir muvahhid olarak sadece ona kulluk eden *hanifler*⁵², açıktan açığa inkâr eden *kâfirlerle* Hakk’a boyun eğen *müminler*, kalpten tasdik eden *siddiklerle* sadece diliyle inandığını söyleyen *münafıklar*, sürekli isyan eden *facirlerle* itaat ve ibadette kusur işlememeye çalışan *muttakiler* de Allah katında bir değıldir.

Mükemmel bir kıvamda yaratılıp, eşref-i mahlukat olarak dünyaya getirilen insan,

---

52 Hz. İbrahim gibi, hiçbir zaman şirke bulaşmamış tek Allah inancına sahip olan mümin demektir.

“Alemlerin Rabb’ini” bile bile inkar eder veya O’un gerçekliğini hesaba katmadan kendi özüne yabancı bir hayat tarzını seçerse o, Kur’an’ın mantığına göre insan sayılmadığı gibi yaşıyor da addedilmez. Nitekim Rasulü Allah (s.a.v.) Mekke’nin fethi günü konuşmasında şöyle demiştir: “İnsanlar! Allah sizden cahiliyye gururunu ve atalarıyla övünme ayıbını kaldırmıştır. İnsanlar iki kısımdır: “Ya mümindir, muttakidir ve Rabbinin yanında değerlidir veya kafirdir, facirdir ve Rabbinin gözünde bir hiçtir.”⁵³

Bu iki sınıftan birincisi, Kur’an’a göre, insandır ve gerçekten yaşamaktadır; diğeriye, mecazî manada ölüdür; kendilerine lütfedilen hayatı veya ömrü ölü gibi düşüncesiz, anlayışsız, bilgisiz, kör olarak tüketenlerdir. Şu okuyacağımız ayetler de bu gerçeği açıkça söylemektedirler:

*“Muhakkak ki biz, insanı en güzel bir kıvamda yarattık. Sonra da, inanıp salih işler yapanlar hariç, diğerlerini aşağıların da aşağısına düşürdük.”*⁵⁴

---

53 .İbn Kesir, Ebu’l-Fadl İsmail b. Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm, Kahire, tsz., VII/366.

54 Tin, 95/4-5.

“Biz, insanlardan ve cinlerden pek çoğunu cehennemlik olarak yaratmaktayız. Çünkü onların kalpleri var, anlamazlar; gözleri var, görmezler; kulakları var, işitmezler... onlar tıpkı hayvan gibidirler; belki de daha aşağıdırlar!”⁵⁵

Demek ki aklını kullanmayan insan peygamberlere kulak vermeyecek, kulak verse bile işitmeyecek; hiçbir kevnî ayeti görmeyecek, Kalamullah'ın gösterdiği hakikatleri idrak etmeyecek; bir ömrü gözü, kulağı ve akli yok olmuş ölü gibi tüketip gidecektir. Belki de onlar, sırf fırsat eşitliği ve adalet ilkesi sebebiyle dünyaya getirilmiş olmaktadır.

İşte bu yüzden Allah Teala, Kur'an-ı Kerim'de mü'minlere 'hayy' /diri, canlı; müşriklere, inkar edenlere ve dinsizlere ise 'meyyit', ölü tabirini kullanıyor. Zira onların yoktan var edilmeleri, yaratılış süreçleri; yapılarında mevcut fitrî din, akıl ve sonradan karşılaşacakları peygamber, vahiy gibi ilahî rehberlerden hiçbiri kendilerine fayda vermiyor; bütün çıplaklığına ve aydınlığına rağmen hakikatleri görmelerini sağlayamıyor... okunan Kur'an'ı dikkatle dinlemediği halde bir kısmı:

---

55 A'raf, 7/179.

*“Tamam, işittik; istersek onun bir benzerini biz de yaparız. Senin bize okudukların evvelkilerin uydurdukları masallardan başka bir şey değildir,”*⁵⁶ veya çöl kanunu diyebiliyorlar. Dinleyenleri bile dünyevi menfaat ve korkularından vazgeçip de hakka ve hakikate teslim olmuylar.⁵⁷

Onların bu aymazlıklarına rağmen Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed: Kendileri dinlemedikleri gibi, başkalarının da dinlemesine engel olmaya çalışan müşriklere o kadar üzüliyor ki, neredeyse üzüntüsünden kendisini helak edecek gibidir!⁵⁸ Yüce Rabbi onu şu ayetleriyle onlara üzmekten vazgeçirmeye çalışıyor:

*“Sen, ölümlere işittiremezsin!”*⁵⁹

*“Sen, hayatta iken ölmüş, tıpkı kabirdekiler gibi gerçeklerden habersiz olanlara Allah'ın Kelamını duyurmakla da görevli değilsin!”*⁶⁰

*“Sen arkalarını dönüp giderlerken sağırlara sesini duyuramazsın!”*⁶¹

---

56 .Enfal, 8/31.

57 Bkz. En'am, 6/25; Kasas, 28/57.

58 Bkz. “(Ey Resûlüm!) Galiba sen, bu söze inanmazlarsa onların peşi sıra üzüntüden dolayı kendini helâk edeceksin!” (Kehf, 18/6; Bkz. Şuarâ, 26/3)

59 .Neml, 27/80; rûm, 30/52.

60 .Fatır 35/22.

61 .Neml, 27/80; Rûm, 30/5.

Böylesine inatçı *“Kafirleri uyarsan da uyarmanın da birdir; onlar inanmazlar. Allah (onların iman etmelerinden ümidini kesmiş) kalplerini mühürlemiş, kulaklarına ve gözlerine perde çekmiştir. Onlara büyük bir azap vardır.”*⁶²

*“Bu, sadece bir öğüt ve gerçekleri açıklayıcı bir Kur’an’dır. Ancak diri /hayy olan kimseleri uyarmanın için indirilmiştir.”*⁶³

*“Sen ancak zikre /Kur’an’a tabi olan ve görmediği halde Rahman’a saygı duyan kimseleri uyurabilirsin...”*⁶⁴

Görülüyor ki bu ayetlerde Allah’a ve Ahiret gününe inanmayan; onları inkar eden kimselere Allah, kinayeli bir ifade ile ölüler, inananlara ise diriler tabirini kullanmıştır...

Kur’an’da, Müslümanların müşriklerle ilk toplu savaşı olan Bedir savaşının, *‘ölülerle dirilerin savaşı’* olarak takdim edilmesi son derece ilginçtir! Çünkü bu savaşta mü’minlerin sayısı 324, müşriklerin sayısı ise, onların üç katı kadardır 950 kişi. Bu sayı ve silah üstünlüğüne rağmen savaş sonunda müşriklerin yetmiş küsur

---

62. Bakara, 2/6,7.

63 .Yâsin, 36/69-70

64 .Yâsin, 36/11.

ölü, bir o kadar da esir vererek büyük bir hezimete uğratılmış olmaları onların gerçek manada diri olmadıklarının bir belgesi olarak şöyle izah edilmektedir:

“Allah, mü’minlere bu zaferi, sırf helak olmuşların lölüler apaçık bir belgeyle helak olmaları; yaşayanların da apaçık bir belge ile yaşamaları için vermiştir.”⁶⁵

Anlaşıyor ki, bu savaş ölülerle dirilerin savaşı olmuş. Sonuçta kazanılan zafer mü’minlerin diri, *‘hayy’* olduklarının belgesi, her bakımdan güçlü ve sayıca çok üstün olmaları sebebiyle galip gelmeleri gerekirken müşriklerin hezimetiyse, onların ölü olduklarının belgesi kabul edilmiştir.

“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanıyasınız diye sizleri milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerliniz, takva bakımından en üstün olanınızdır. Kuşkusuz Allah her şeyi bilir ve her şeyden haberdardır.”⁶⁶

---

65. Enfal, 8/42.

66 .Hucurat, 49/13.

Gassan kabilesinin reisi Rasulü Allah'a soruyor: Ben Müslüman olursam bu toplum içerisindeki yerim neresidir? Şu köleler ve fakir insanlarla birlikte mi oturacağım, yoksa şimdiki gibi benim, ayrıcalıklı bir yerim olacak mıdır?

Rasulü Allah (s.a.v.), "Hayır, senin ayrıcalıklı bir yerin olmayacak; sen de onlardan birisi olacaksın. Zira İslam'da mü'minler, bir tarağın dişleri gibi birbirlerine müsavidirler." dedi.

O, "Hayır, ben buna razı değilim" dedi ve çekip gitti.

Bir hadisinde Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Müslümanlar kardeşlerdir. Birinin diğerine takvadan başka hiç bir üstünlüğü bulunmamaktadır."⁶⁷

*"Nefislerini arındırıp yüceltenler kesinlikle felah bulmuşlardır, kirletenlerse, helak olmuşlardır."*⁶⁸ ayetinde de, insanlar, insanlık vasfını koruyan ve yüceltenler; bu vasfı düşüren ve kirletenler olarak tasnif edilmişlerdir... Buna göre, bir kâfir veya müşrik ile mü'min bir köle arasındaki fark, ölü ile diri arasındaki fark kadar büyüktür.

---

67 .İbn Kesir, a.g.e., VII/366.

68 .Şems, 91/9-10.

Gerçek manada yaşayanlar, yani inananlar arasında ise, takva üstünlüğünden başka hiçbir fark söz konusu değildir. Buna göre, hür bir mü'min ile mü'min bir köle arasında da varsayılan bir üstünlük söz konusu değildir. Hatta mü'min bir köle veya cariyeye, Allah katında takva bakımından pek çok hür mü'minden çok daha üstün olabilir. Sözün gelişi, Asrı-ı Saadette, Zeyid b. Harise, Bilal-i Habeşî, İkrime, Mücahid, Said b. Cübeyr, Ebu Musa el-Eşarî gibi geçmiş bilinen sahabiler ile diğerleri asla bir biriyle karşılaştırılmıyordu; Resulüllah'ın ifadesi ile "Hepsi bir tarağın dişleri gibi birbirine müsavi..." idiler.

O halde bilinmelidir ki, mü'min bir köle ve cariyeye de Allah nazarında insandır, diridir ve gerçek manada yaşamaktadır... dolayısıyla o, hür de olsa Allah'a ortak koşan bir müşrikten, Allah'ı veya Peygamber'i veya Vahy'i inkar eden kafirlerden; hatta hepsinden kıyas kabul etmeyecek derecede üstün olduğu gibi takva cihetinden herhangi bir mü'minden de üstün olabilme hakkına sahiptir...

Kavminin seçkinleri /mele' Nuh (as)'a demişlerdi ki, senin çevrende fikri geçersiz,

toplumun en aşağı katmanlarından basit insanlar var. Onları çevrenden uzaklaştırmadığın sürece biz sana yaklaşmayız. Önce onları çevrenden kov!... Halbuki İslam'ın karşı olduğu, her asırda kendisiyle mücadeleyi sürdüdüğu bu söz, insanları seçkin-aşağı, hür-köle, erkek-kadın, zengin-fakir gibi alt ve üst tabakalara ayıran gayr-ı insanî bir anlayış ve uygulamanın ürünüydü. Nuh'un kavminin şımarıklarına cevabı şu olmuştu: *“Ey kavmim! (...) Ben iman edenleri yanımdan kovacak değilim; onlar Rablerine kavuşacaklarına kesinlikle inanmaktadırlar. Ama ben sizlerin gerçekten cahil kimseler olduğunuzu görüyorum.”*⁶⁹ şu hadisede görüleceği üzere benzeri bir sözü Kureyş de Hz. Muhammed'e de söylenmişti:

Sa`d İbni Ebû Vakkâs *radiyallahu anh* şöyle dedi:

Biz altı kişi Resûl-i Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte oturuyorduk. Bu hâli gören müşrikler Peygamber *aleyhisselâm*'a:

- şunları yanından def'et! Bize karşı saygısızlık etmeye kalkmasınlar, dediler.

---

69 .Geniş bilgi için bkz. Hûd, 11/25-34; şuara, 26/111/122.

Orada benden başka Abdullah İbni Mes`ûd, Hüzeyl kabilesinden biri, Bilâl ve adlarını vermek istemediğim iki kişi daha vardı.

Müşriklerin bu teklifi üzerine Resûlullah'ın (s.a.v.) kalbinden (kendisine kırılmayacağıımızdan emin olduğu için) bizleri oradan uzaklaştırma düşüncesi geçti. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi⁷⁰:

" Sabah akşam rızasını dileyerek Rab'lerine dua eden müminleri, sakın ha, yanından kovma! Zira ne senin onların hesabından en ufak bir sorumluluğun vardır ne de onların senin hesabından en ufak bir sorumlukları var ki kovasin onları yanından! Aksi hâlde sen de zalimlerden olursun!"⁷¹.

İnsanları şu ya da bu adla sınıflara bölüp aşağılamak, İslâm'ın asla hoşgörüyü karşılamayacağı bir haksızlıktır, zulümdür. Değil Kureyş'in uluları, bütün insanlar, bu şartla iman edip Hz. Peygamber'e uymayı kabul etseler, Allah onların aşağılanmasını da ona bağlı imanı da asla kabul etmez! Nitekim Abese suresinde Hz. Peygamber Rabbin'den bir de uyarı

---

70 Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 46

71 En`âm, 6/52.

almıştır!⁷²

Kur'an'ın, Müslümanlar arasında
yerleştirmek istediği insan anlayışına göre,
Mü'minler bir bütündür; kim olursa olsun, etnik kökenine, sosyal hayattaki statüsüne, rengine, kimliğine ve cinsiyetine bakılmaksızın hepsi insandır ve gerçek manada diridir ve yaşamaktadırlar. Her insan gibi onlar da canları, malları, akılları, namusları ve dinleri açısından dokunulmazlık zırhı altındadırlar. İzzet de şeref de asıl onların hakkıdır.⁷³ Hür ve köle... hepsi birbirindedir⁷⁴ ve birbirlerinin, kardeşleri⁷⁵ veya amca çocuklarıdır.⁷⁶ Kimsenin kimseye, takvadan başka bir üstünlüğü, asla söz konusu değildir!⁷⁷

Takva cihetinden üstün olan insanların başında *ulû'l-azm* denilen peygamberler gelir. Bunlar kronolojik olarak *Safiyullah* vasfıyla Hz. Adem, *Neciyyullah* vasfıyla Hz. Nuh, *Halilullah*

---

72 “*Âmâ yanına geldi diye surat astı ve yüz çevirdi. Ne biliyorsun, belki de o arınacak veya öğüt alacak; aldığı öğüt kendisine fayda sağlayacaktı. Ama sen, hiç ihtiyaç duymayan kimseye yöneliyor, onunla ilgileniyorsun. Onun arınmamasından sana ne! Fakat beriki koşarak sana gelmişken; hem de içtenlikle Allah'a saygı duyuyor olarak. Sen bundan yüz çeviriyorsun. Hayır! Şüphesiz o bir öğüttür; ancak dileyen kimse ondan öğüt alır.*” (Abese, 80/1-12)

73 .Münafikun, 63/8.

74 .Nisa, 4/1.

75 .Hucurat, 49/10.

76 .Ahzab, 33/5.

77 .Hucurat, 49/13.

vasfıyla Hz. İbrahim, *Kelimullah* vasfıyla Hz. Musa, *Ruhullah* vasfıyla Hz. İsa ve *Habibullah* vasfıyla Hz. Muhammed (Aleyhimusselam)'dir. Sonra diğer peygamberler, sonra veliler, daha sonra da muttaki mü'minler takvadaki derecelerine göre sıralanırlar.

Her insanın nihaî değerlendirmesi ölmeden önceki en son durumuna göredir. Pek çok sahabe örneğinde olduğu gibi... Kişi, hayatının büyük bir bölümünü inkâr, şirk veya Allah'a isyan ile geçirmiş olabilir, fakat neticede gerçekleri görmüş, Allah'a teslim olmuş ve az da olsa kalan ömrünü bu iman ve teslimiyet içerisinde tamamlamışsa, bu insan mühtedir ve geçmişinden asla sorumlu değildir. Zira Allah, hidayetinden dolayı onu bağışlayacağını vaat etmiştir. Zaten ihtida eden mü'min, iman öncesi hayatından sorgulanmayacaktır. İslam'da, iman ve Allah'a tövbe neticesinde insan kimlik ve mü'min kişiliğine tekrar dönmek, aynı değere yükselmek; hatta daha da yücelmek, elbette mümkündür. Yeter ki bu dönüş bir baskının sonucu kerhen veya hayatın sona erme anında, can verme noktasında /yeis halinde olmasın! Müminler arasında üstünlük sadece takvadadır...

3. Kardeşlik İlkesinde Bütünleşme, Sınıfsal Ayırma Son!

Biliniyor ki, Rasûlüllah (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman, muhacirlerle Ensar arasında kardeşlik /muahat ilkesini başlattı. Bu ilke, daha sonra Kur'an'da, "*Mü'minler, ancak kardeştirler.*"⁷⁸ ayetiyle de onaylanacaktır. Böylece Hz. Peygamber, hem Müslümanlar arasında bir yardımlaşma geleneğinin ilk nüvesini atmış oldu hem de daha işin başındayken Mekkeli-Medineli veya yerli-yabancı; beyaz-siyah, hür-köle gibi temelinde aşağılayıcı ve ayrıştırıcı fitneden başka bir şey bulunmayan bölücü ayrımlara ve ikiliklere fırsat tanımadı. Artık bu toplumda Kelime-i Şehadet⁷⁹ ve Kelime-i Tevhidi⁸⁰ /"Kelimeteyni," söyleyen ve gereğini yapan herkes mü'mindir ve birbirinin kardeşidir. İslam'ın bu evrensel ilkesi gereği bundan sonra hiç kimsenin geçmişi, soyu, cinsi vb. tefrik edici hiçbir vasfı söz konusu

---

78 Hucurat, 49/10.

79 Kelime-i Şehâdet: "Eşhedu en lâ ilâhe İllallâh ve Eşhadu enne Muhammeden Abdühu ve Rasûlühü" sözüdür.

80 Kelime-i Tevhîd: "Lâ İlähe İllallâh Muhammedun Rasûlüllâh" sözüdür.

edilemezdi. Allah Teala da buna paralel olarak şu prensibi koydu:

“Eğer evlat edindiğiniz kimselerin babalarını biliyorsanız, onları babalarına nispet ederek adlandırınız. Babalarını bilmiyorsanız, *onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınız lamca oğullarınızdır.*”⁸¹ O halde mü’min köle ve cariyeler de mü’minlerin dinde kardeşleridir. Babaları biliniyorsa, diğer insanlar gibi onlar da babalarına nispet edilerek adlandırılmalıydılar. Onların, sosyal hayatta köle veya cariye statüsünde bulunuyor olmaları bu gerçeği asla değiştiremez.

Hz. Peygamber, “Ey mü’minler! İman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de gerçek mü’min olamazsınız...”⁸² hadisiyle Müslümanların arasında ‘kardeşlik ilkesinden başka bir de zorunlu olarak ‘birbirini

---

81 Ahzâb, 33/5. Hadd-i zatında bu âyet Hz. Muhammed, elçilik vazifesiyle görevlendirilmeden önce âzât edip kendisine evlat edindiği Zeyd b. Hârise hakkında indirilmiştir. Burada asıl sözü edilenler, evlat edinilen çocuklardır. İbn Kesîr’in açıklamasına göre, “İslâm’dan önce evlat edinme usûlü vardı. Evlât edinilen çocuklar, genellikle savaştan sonra ele geçirilen ya da âni baskınlar sonucu, zorla ailesinden koparılıp köle pazarlarında satılan çocuklardan oluşuyordu. İşte bu sebeple biz, bu âyetle konumuz arasında böyle bir ilişki kurduk.

82 Müslim, Ebû Huseyn Müslim b. El-Haccâc el-Huseyrî en-Nîsâbüri (ö.261/874), es-Sahîh, (Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbâki), Kahire, 1955, İman, 22,54,93.

sevme' ilkesini vaz'etti. Başka bir hadisinde şöyle buyurdu: "Mü'minler, birbirinize hediye takdim ediniz. Çünkü hediyeleşmek kalplerden kını giderir ve kardeşler arasında sevgi ve yakınlığın gelişmesine katkıda bulunur."⁸³

Böylelikle mü'minlerin uymaları gereken temel politika belirlenmiş oldu. Buna göre iman ettikten sonra Müslümanlar arasında, hür ve köle ayırımı gibi yapay ve insanlık dışı ayrımların yeri olmayacak. Herkes kardeşleri tarafından sevilecek, sayılacak ve mümin olduğu için özel iltifata layık görülecektir. Dolayısıyla mü'minler arasında ayrılığa ve farklı muameleye gidilmeyecekti.

İslam'da insanlar, Allah'a iman, itaat ve Resulüne ittiba düzeyine göre değerlendirilirler. İnanan, Allah'a ve Resulüne itaat eden insanlar, gerçek insanlar kategorisindedirler. Mü'minler arasında bu temel değerlendirmeye aykırı başka bir kimlik; kişisel meselelerin dışında asla tanınmaz. İnananlar arasında 'üstünlüğün, ancak takvada olduğu' prensibi vurgulanarak inananların, Allah ve Elçisinin şekillendirdiği sırat-ı müstakimin dışına çıkmamaları

---

83 Tirmîzî., Vela', 6,2130.

gerekmektedir. Cenab-ı Allah'ın bahşettiği hak ve özgürlükler de kısıtlanamaz...

B - Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Köle ve Cariyeler

İslamî kaynaklarda '*zaruriyyat-ı diniyye*' adı verilen ve korunması her mükellefe farz; gasp edilmesi ise yasak olan beş husustan bahsedilir. Bunlar: *Nefsi Muhafaza, Akli Muhafaza, Dini Muhafaza, Nesli Muhafaza ve Malı Muhafaza*'dır. Evrensel Hukuk dilinde Temel Hak ve Özgürlükler olarak bilinen bu beş husus medenî her toplumda muteberdir. Özellikle İnsan Hakları Evrensel Beyannameyle de garanti altına alınmıştır. Bu hakların İslam'daki açılımı ise şöyledir:

1. Hayat Hakkı / Nefsi Muhafaza

Hukuka saygılı, medenî her toplumda yazılı metin haline getirilmiş ve anayasaların garantisini altına alınmış olan insan haklarının başında yaşama hakkı gelmektedir. Bu hak da diğer temel hak ve özgürlükler gibi, bir başkasının değil, yüce yaratıcının ırk, renk, tür, cinsiyet ve statü ayırımı olmaksızın; hiçbir farklılık ve ayrıcalık gözetilmeksizin bütün insanlara lütfu ve ihsanıdır. Bütün insanlar eşit

olarak bu haklara sahiptirler. Hz. Peygamber'in diliyle söyleyecek olursak: "Arab'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arab'a hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takvadadır."

Allah'tan başka hiç kimse, haksız olarak asla başka bir insanın hayatına son veremeyeceği ve tehlikeye atamayacağı gibi kendi hayatına da son veremez, tehlikeye atamaz ve yaşama hakkını başkasına devredemez.

"Aklını kaybetmiş olanlardan başka kim Allah'tan ümidini keser ki!"⁸⁴ intihar etsin?...

"Kuşkusuz, kafirlerden başka hiç kimse Allah'ın kudretinden ümidini kesmez."⁸⁵ Ümitsizlik mümine yakışmaz!

Bu ayetlerin lafzındaki umumî manaya göre, akl-ı selim sahibi hiçbir mü'min, derdi ve sıkıntısı ne kadar büyük olursa olsun, Rabb'inden ümidini kesmemeli; O'nunla dua bağını asla koparmamalı; dolayısıyla ne başkalarının ne de kendisinin canına kıymalıdır.⁸⁶ Ancak, insanı mecbur eden meşru

---

84 .Hicr, 15/56.

85 .Yusuf, 12/87.

86 .Kur'an'da anlatılmakta olan peygamber kıssalarından bir kısmı bu manada örnek alınması içindir. Söz gelişi İbrahim (a.s.)'in içine atıldığı ateş; Eyüp (a.s.)'ün yakalandığı ve uzun yıllar sabredip tahammül gösterdiği hastalığı;

sebepler hariç. Söz gelişi meşru bir savaş hali; kişinin korumakla yükümlü olduğu nefsi, dini, yakınları, malı, namusu gibi değerlerini müdafaa etme; infaz memurluğu sebebiyle görevini icra etme mecburiyeti gibi haklı olduğu haller dışında bir insanı öldüremez.⁸⁷

Yukarıda bahsetmiştik. İslam'da, haksız yere bir insanı öldüren bütün insanları öldürmüş gibidir.⁸⁸ Kaza sonucu bir mümini öldüren, kefaret olarak, önce bir mümin köle azat eder, sonra da yakınları tarafından bağışlanmamışsa, sahibine takdir edilen diyeti öder.⁸⁹ Hz. Peygamber'in takdirine göre bir insanın diyeti 100 deve veya 100 sığır yahut bin dinar altından az olmaz.⁹⁰ Bir mü'mini veya anlaşma yapılmış

Yusuf (a.s.)'un sırasıyla: içine atıldığı 'kuyu', 'satılığa çıkarıldığı köle pazarı', "efendisinin hanımının şehvî tasallutu" ve 'zindan günleri'; bunlardan her biri, bir öncekinden daha derin bir çıkmaz ve sabrı güçleştiren daha zor bir imtihan ortamı olarak anlatılmakta ve Allah'tan ümidini kesmeyen, O'nunla bağıni /duâsını sürekli tutan mü'minlerin akıbetlerinin nasıl hayra dönüştüğüne dikkat çekilmektedir.

İntihar eden, ya da ötenazi talebinde bulunan kimse Rabb'inin gücünden, merhametinden ümidini kesmiş ve O'nunla bağıni /duâsını koparmış sayıldığı için ya aklını kaybetmiş ya da Rabb'inin güç ve kudretini inkâr etmiş kabul edilir. Binaenaleyh aklı ve şuurunu yerinde olan mü'min, sıkıntısı ne kadar büyük olursa olsun, canına kıyamaz ve başkalarına da müsaade edemez.

87 .Bkz. Maide, 5/32; Furkan 25/68.

88 .Bkz. Maide, 5/32.

89 Bkz. Nisa, 5/92. Geniş bilgi için bkz. Sabuni, Muhammed Ali, Revaiu'l-Beyan Tefsiri Ayati'l-Ahkam, I/503 vd.

90 Nesai, Kasame, 47.

olan toplumdaki bir gayr-ı müslimi kasten öldüren kimsenin dünyevi cezası, şayet maktulün yakınları tarafından affedilmemişse, ölümdür.⁹¹

Gerçek bir mü'min, mü'mini öldürmez!...⁹²

Bir mü'mini kasten öldüren kişi, tevbe etmeden ve tekrar iman etmeden⁹³ ölmüşse ahiretteki yeri, ebedi kalmak üzere cehennemdir. Allah ona lanet etmiştir, gazap etmiştir ve büyük de bir azap hazırlamıştır.⁹⁴

Görülüyor ki, artık müminlerin karşısında köle ve cariye değil insan vardır! Kur'an'da ve Rasulülullah'ın uygulamasında tüm insanların hayatları kutsal ve dokunulmazdır. Buna göre, hür bir mü'mini öldüren kişinin cezası ne ise mü'min bir köle veya cariyeyi öldürenin cezası da aynıdır. Cezalandırmada tek istisna vardır, o da hürriyeti elinden alınmış olanların lehinedir. Zira hürlerle uygulanması gereken hadlerin köle ve cariyelere, ancak yarısı uygulanır.⁹⁵

---

91 .Bkz. Bakara, 2/178,179, 194; Nisa, 4/92.

92 .Bkz. Nisa, 4/92.

93 .Bkz. Furkan, 25/69-70.

94 .Bkz. Nisa, 4/93.

95 .Bkz. Nisa, 4/25.

2. Hürriyetini Satın Alma Hakkı /Mükâtebe

Nakledildiğine göre, Subeyh adlı bir köle sahibi Huveytîb'a geldi ve bedelini sordu. O da: Ne yapacaksın? Deyince, Subeyh, seninle anlaşma yapmak ve borcumu ödedikten sonra hürriyetimi satın almak istiyorum, dedi. Fakat sahibi Huveytîb buna yanaşmak istemedi. Bu olay üzerine Allah Teala şu ayetleriyle Huveytîb'ı ve benzerlerini buna mecbur etti:⁹⁶

“Sağ elinizin malik olduklarından biri, sizinle sözleşme yaparak hürriyetini satın almak istediğinde eğer siz, onlarda bir hayır görürseniz, hemen yazışınız ve size verdiği Allah'ın malından onlara veriniz...”⁹⁷

Ayette geçen 'katibûhüm', cümlesi “Onlarla yazışınız”; karşılıklı olarak şartlarını havi bir sözleşme akdediniz anlamındadır.

Asım Efendi'nin Kamus Tercümesi'nde *mükâtebe* şöyle tarif edilmiştir: “Bir memlûkün tediyesini /ödemesini taahhüt ettiği bir bedel mukabilinde azat olmak üzere kendisini

---

96 .Bkz. Hazin, Lübabu't-Te'vil fi Meani't-Tenzil, İstanbul, 1315III/313; Neseîî, Medarik (Hazin'in kenarında), III/314.

97 .Nur, 24/33.

efendisinden satın alması akd ve muamelesidir.”⁹⁸

Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, mükâtebe iki esas üzerine kurulmuştur: Birincisi, bir köle efendisinin huzuruna çıkararak: ‘Efendim, benim bedelimi ve ödeme süremi belirle! Ben, bunu ödeyip hürriyetimi senden satın almak istiyorum’ demesi; ikincisiyse, köle sahibinin olumlu veya olumsuz bir karar vermeden önce durup düşünmesidir: Bu kölenin hürriyetine kavuşması iyi mi olur, kötü mü? Ayetin ortaya koyduğu tek şarta göre, borçlanıp hürriyetini satın almak isteyen kölenin, hürriyetine kavuşması hem kendisi hem de toplum açısından hayırlı olacağı; kendini taşıyabileceği, dinini koruyacağı ve hayatına özen göstereceği,⁹⁹ yani, en azından hem kendisine hem de topluma zararlı bir kimse olmayacağı kanaati hasıl olursa, hemen onunla sözleşme yapılmalıdır. O da sözleşmenin gereğini yerine getirdiği takdirde, hürriyetini satın almış olacaktır. Bundan sonra o şahıs, tamamen hürdür; bütün kişilik hak ve

---

98 Âsım Efendi, a.g.e., I/459; Elmalılı, a.g.e., V/3512.

99 .Beydavi, Nasruddin Ebu’l-Hayr Abdullah b. Ömer(ö.685/1286), Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-e’vil, Mısır, 1968, II/58.

özgürlüklerine sahiptir. Artık hiç kimse ona köle muamelesi yapamayacaktır.¹⁰⁰

Ayetin zımından şu mana da okunmaktadır: Eğer yazışmaya karar verilmişse, demek ki bu akitte hayır vardır. Artık o köle, borcunu ödese de ödemesi de hürdür. Çünkü ayetin devamı, önce sahibini sonra da diğer mü'minleri buna mecbur etmektedir; birisi mutlaka onun tamamlayamayıp da eksik kalmış olan borcunun kalan kısmını ödemek zorundadır. Ayetin lafzına göre, "...Size verdiği Allah'ın malından onlara veriniz..."¹⁰¹emri, eksikliği tamamlama işini sözleşmeyi yapan sahibine ve mü'minlere yüklemektedir. Ayrıca Tevbe suresinin 60. ayetinde sadakaların verilmesi gereken sekiz yerden biri de köle azat etmek /rikab içindir...

---

100 Bkz. Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö.671/1272), el-Câmi' li Ahkami'l-Kur'âni'l-Azîm, Kahire, tsz., XII/245; Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin el-Kureşî, Mefâtîhu'l-Ğayb(ö.604/1208), Tahran, tsz., XXIII/218.

101 "...Size verdiği Allah'ın malından onlara veriniz..." âyetinden şu manayı da anlamak mümkündür: 'elinizdeki mal sizin malınız değil, gerçekte Allah'ındır';101 başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, varlıklı insanların elindeki mal Allah'ındır, o malda yoksulların ve muhtaçların da hakkı vardır. Sadaka, zekat, hibe, hediye gibi çeşitli ad ve münasebetlerle hak sahiplerine hakları verilmelidir. Bu demektir ki, asıl mal sahibi sana emrediyor: Senin elindeki benim malımdan sözleşme imzaladığın kölenin eksikliğini karşıla, hürriyetine mani olma!...

“Eğer siz, onlarda bir hayır görüyorsanız...”

Bundan maksat, öncelikle kölenin hürriyetine kavuştuktan sonra geçimini temin edebilecek müsait bir ortamın bulunması, maddi güç ve sosyal hayata intibak edebilme kabiliyetine sahip olması olarak düşünülebilir. Nitekim Seyyid Kutub demiştir ki, ‘Köle serbest kaldıktan sonra kazanma yeteneğine sahip olmadığı, insanlara yük olmaktan kurtulmadığı, yani biçimsel özgürlükten daha pahalı, daha ağır şeyleri satmak suretiyle yaşamak için pis yollara düşmekten kurtulmadığı sürece gerçek anlamda özgür olamaz. İslam, toplumu arındırmak için köleyi serbest bırakır, yeniden ve daha şiddetli, daha tehlikeli bir biçimde kirletmek için değil.’¹⁰²

Allah’ın hürriyeti elinden alınmış olanlar için getirmiş olduğu bu *mükatebe* hakkı, aynı zamanda onlara mülk edinme ve mülkünde tasarrufta bulunma hakkını da birlikte getirmiştir...

3. Mülk Edinme Hakkı

Fıkıh’da köle; “mülkü olmayan, mülk edinilen” olarak tarif edilir. Cahiliye döneminde

---

102 S. Kutup, Fi Zılâli’l-Kur’ân, (Çev. S. Uçan, V. İnce, M. Yolcu) ,İstanbul, 1991,VII/482.

de öyle idi. İslam'la birlikte hürriyetine kavuşturulan her köle mülk edinme ve başkasının mülkü sayılma durumundan kurtulmuş oldu. Mülk edinme, kendisi için çalışıp para kazanma hakkı da her insanın temel haklarından özgün bir haktır. Bu ayetler gelmeden önce, buldukları statü gereği kölelerin, diğer hakları gibi mal mülk edinme hakkı da elinden alınmış haklarındandı. Allah Teâlâ 'mükâtebe' emrini getirince, ona bağlı olarak kölelere mal ve mülk edinme hakkını da birlikte getirmiş oldu. Çünkü köle bu yükümlülüğünü ancak çalışıp kazanacağı kendi malından ödeyecektir. Dolayısıyla bir köle ile sözleşme /mükatebe yapıldıktan sonra artık kişinin kazandığı mal kendisine aittir. Ödemesi gereken bedeli biriktirebilmesi için yaptığı her işin ücretini işverenden alma ve kazancına malik olma durumundadır.¹⁰³ Zira mal edinme, kazanma hakkı olmadan sözleşmenin tediyeye şartının yerine getirilmesi mümkün değildir. Bu da sözleşme yapmış olan köleye mal ve mülk edinme hakkının doğrudan verilmesi demektir.

---

103 Bkz. Hazin, a.g.e., III/312.

4. Din edinme ve İnanıldığı Biçimde Yaşama Hakkı

İnsanın temel hak ve özgürlüklerinden söz ederken ‘inanma, din edinme ve inandığı gibi yaşama hakkının da her insana Allah vergisi olduğunu söylemiştik. Müslümanların yanındaki köleler de seçtikleri dine inanır ve inandıkları biçimde yaşarlar. Bilhassa iman etmeleri hususunda asla zorlanamazlar. Bu yüzden Resulüllah (s.a.v.) azat edip, mihrini ödeyip evlendiği Mariye, kendiliğinden Hakk’ı, Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu olmadığı gerçeğini bizzat bilip iman edinceye kadar, ona iman etmeye zorlamamıştır.¹⁰⁴ Çünkü baskı sonucu iman, hem bilgi ve irade meselesi olan imanın kendi doğasına aykırıdır, hem de şu ayetin özüyle bağdaşmamaktadır:

“Doğru yol ile eğrisi birbirinden tamamen ayrılmış, açıklığa kavuşmuştur; artık dinde zorlama yoktur. Kim tağutu, yani putları ve kendisini

---

104 Bkz. İbn Sa'd, Tabakat, I, 134, 260; VIII, 187 vd.; Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 745 vd.; Mevlana Şibli, Asrı Saadet, II, 154; M. Asım Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, VII, 81-82; VIII, 565-568.

putlaştırmış zorbaları inkâr eder ve Allah'a inanırsa, bilsin ki kopması imkânsız bir kulpa yapışmıştır!”¹⁰⁵

Yukarıda da değinildiği üzere her insan, sadece Allah'ın kuludur ve yalnız O'na kayıtsız-şartsız itaat etmekle yükümlüdür. Kulun, kula kayıtsız şartsız itaati /kulluğu helal değildir. Peygamberler de dahil kula itaat, sadece ma'ruftadır;¹⁰⁶ münkerde kula itaat edilmez.¹⁰⁷ Mecelle maddesidir: “Halika isyan olan yerde mahluka itaat caiz değildir...” O nedenle **her mü'min bilir ki**, sağ elinin malik olduğu kimseler de yalnız Allah'a kulluk etmeli; Yüce Allah'ın: “festebikku'l-hayrat/hayır ve iyiliklerde birbirinizle yarışınız”¹⁰⁸ tavsiyesine iştirak etmeli ve hayırdaki yarışa, imkanları ölçüsünce katılmalıdırlar.¹⁰⁹

Belki denilebilir ki, 'bu yarış kaplumbağa ile tavşanın yarışına benzemez mi?' Evet, benzemez... Tıpkı mal-mülk sahibi olmamalarına rağmen fakirlerin zenginlerle, kadınların erkeklerle... takva yarışında geri kalmayacağı

---

105 .Bakara, 2/256.

106 .Bkz. Mümtahine, 60/12.

107 .Bkz. Lokman, 31/15.

¹⁰⁸ Bakara, 2/148.

109 Bkz. Bakara, 2/148.

gibi... hürriyeti elinden alınmış kimseler de bu yarışta vardılar. Firavunun karısı Asiye, öylesi bir kocaya rağmen bu yarışta kazanan iki kadından biri olarak Kur'an'da örnek gösterilir.¹¹⁰ Çünkü herkes kendi imkanı içerisinde Allah yolunun yolcusudur. Kimse Cenab-ı Hakk'ın lütfettiği durumu sebebiyle ne övünmeli ne de ilenmelidir; her ne ise durumuna rağmen takva yarışından geri durmamalıdır. Hem de başkalarında gördüğü üstünlükleri asla temenni etmeksizin...¹¹¹ Maksat Allah'ı hoşnut

---

110 Bkz. Tahrîm 66/11.

111 “Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin! Zira erkeklerin de kazandıklarından bir payı, kadınların da kazandıklarından bir payı vardır. Allah'ın lütfundan isteyin! Muhakkak ki Allah her şeyi bilmektedir.” (Nisa, 4/32) Erkek ya da kadın, şu ya da bu milletten, şu ya da bu yapıda olmak gibi, insanın doğuştan sahip olduğu farklı cins, nitelik ve kabiliyetler veya makamlar da dâhil zenginlik ya da fakirlik durumlarından her biri, Allah'ın şahsa özgü ilâhî bir bağışdır. Bunlar, insanın çalışmakla elde edemeyeceği veya değiştiremeyeceği, ama mutlaka bir hikmete ve tedbire binaen verilmiş özgün kaderidir. Böylesi bir kadere rıza göstermek ve onunla Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmak insanı daha da yüceltir. Şunu da belirtmeliyiz ki Musa Carullah'ın “Hatun”da çok isabetli olarak kaydettiği gibi, “İslâm'da insan olmak, kadın ya da erkek olmaktan önde gelir.” İnsan ise, biri olmadan diğersinin de olması ve varlığını devam ettirmesi imkânsız iki ayrı cinsten oluşan bir bütündür; tıpkı ruhla beden gibi... Ancak “İslâm sistemi kadınlar ile erkekler arasında görev bölümü yaparken ve malı dağıtırken fitratın gereğine uyar. Yüce Allah, her şeyden önce erkeği erkek, kadını da kadın olarak yaratmış, her birine belirli görevler yüklemek için cinsiyetine has belirli özellikler, hassalar bahşetmiştir. Bu özel nitelikler, ne fitratın özel yararı ne de bu iki cinsin tek taraflı yararı için verilmiştir. Bu ilahî bağışın amacı; bu iki cinsin farklı olması, bunların farklı özellikler taşıyıp farklı fonksiyonlar gerçekleştirilmesi sayesinde varlığını sürdüren, düzen kuran karakteristik fonksiyonlarını bir bütün olarak yerine getiren ve yeryüzü halifeliliğiyle yüce

etmek, rızasını kazanmaktır. Takva, kul ile Allah arasındaki ilişki düzeyinin genellikle içsel bir ifade formudur. Bu ilişkide eylemlerin niceliğinden çok niteliği, zihinsel boyutu ve bilinç düzeyi önemlidir. İnsanı, ancak ihlasla teslimiyet, samimiyetle itaat, itaatte titizlik ve devamlılık gibi kalbî ve ahlakî eylemler Allah'a yaklaştırır. Şu kadar var ki, köle ve cariyelerin mal ile ibadet ve sosyal hayatta amel-i salih konusunda sorumlulukları, ancak varlık ve imkânlarına göredir; köle ve cariye statüsünde bulunduruldukları sürece bundan, hürler gibi sorumlu değildirler. Şayet hürriyeti elinden alınmış mü'min engellenecek olursa, o takdirde hayırda yarış sorumluluğu kalkmıştır.

Kur'an'ın muhtevasından ve Rasulüllah'ın uygulamalarından anlıyoruz ki hiçbir mü'min, isteyen ve çaba sarf eden kölesine veya cariyesine: "Sen Allah'a itaat ve takva yarışından çık! Bu senin başarabileceğin iş değildir..." diyemez. Onu Allah'a kulluktan ve ibadetten alıkoyamaz. Takva bilinci ve itaat duygusunu

---

Allah'a kul olma amacını gerçekleştiren insanın hayatıdır. Özel yeteneklerin ve görevlerin farklılığı, yükümlülüklerin, malî payların ve sosyal konuların farklılığını beraberinde getirir. Bütün bunlar da "hayat" denen büyük kurumun ve yüce ortaklığın yararı içindir." (Seyyid Kutub, Fi Zılâl, III/52)

hafife alamaz. Allah'ın emir ve yasaklarına imkanı ölçüsünce uyma çabasını engelleyemez; tam aksine mü'mine düşen, ona Rabb'ine kulluk etme imkanını vermek, elinden geldiğince işini kolaylaştırmaktır. Zira *"İyilikte ve takvada birbirinizle yardımlaşınız..."*¹¹² ayeti ve "Kendisi için istediğini din kardeşi için istemeyen mü'min değildir" hadisi, gerçek mü'min olmak için bu anlayışı ve yardımlaşmayı gerekli kılmaktadır. Aşağıda anlatılan şu olay ve indirilen ayet de bu hususu yeterince aydınlatacağı kanaatindeyiz:

Nakledildiğine göre, münafıkların başı Abdullah b. Übey b. Selül'ün altı cariyesi vardı. Übey, bu cariyelerine zina yaptırarak üstlerinden para kazanıyordu. Buna yanaşmayanları ise dövüyor ve zulmediyordu. Bunlardan Muaze ve Müseyke adındaki iki cariye, Resulullah'a geldi ve Übey'i, kendilerine yaptıklarından ötürü şikâyet ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu cariyelerin alıkonulmasını emretti. Übey b. Selül: "Bizi Muhammed'in elinden kurtaracak yok mudur? Şimdi de cariyelerimizi elimizden alıyor" diye bağırp çağırmaya başladı. İşte şu

---

112 .Maide, 5/2.

ayetin, bu zat ve benzerleri hakkında bir cevap söylenmektedir.¹¹³

“Eğer korunmak istiyorlarsa dünyanın geçici menfaatini elde etmek maksadıyla iffetli yaşamayı seçen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Eğer zorlayan olursa, bilinsin ki Allah, cariyelerin ikrah sonucu yaptıklarını bağışlayıcıdır, merhamet edicidir.”¹¹⁴

Bu ayetteki *“in eradne tehassünen”* sözü, *“korunmak istemiyorlarsa fuhşa zorlayabilirsiniz...”* anlamına gelmez. Bu ifade şunun için olmalıdır: Allah’ın yasaklarına karşı korunmuş; bilhassa her çeşit fuhuş ve zinaya karşı tedbirli davranıp zihnen ve bedenen kendilerini koruma altına almışlar ve bu husustaki saldırılara sağlam bir kale gibi direniyorlarsa, siz de onların bu duygularına saygılı olun; haya duygularını ve temiz kalma arzularını yıkmayınız, demektir.¹¹⁵

Deniliyor ki, Hz. Ömer, hür kadınlar gibi örtünmüş bir cariyeyi gördü ve elindeki sopa ile kulağına kulağına vurarak örtüsü başından düşünceye kadar vurmaya devam etti ve: “Sen

---

113 Bkz. Kurtubî, a.g.e., XII/254; Kutup, a.g.e., VII/482.

114 Nur, 24/33

115 Bkz. Bursavî, İsmail Hakkı, Ruhü'l-Beyân, İstanbul, 1389., VI/150.

ne yapıyorsun? Kendini hür mü'min kadınlara mı benzetmeye çalışıyorsun? Çıkar üzerindeki örtüyü!" deyip azarladı. Gerekçe ise, cariyelerin kıyafeti, toplumdaki statüleri gereği ancak göbek ile diz kapağını örtecekmiş, diğer yerleri açık olmak zorundaymış!!!...

Oysa Kur'an'ı iyi okuyan, İslam'ı yeterince tanıyan her insaf sahibi bilir ki, Kur'an'da ve Sünnette Allah'ın emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınma hususunda kadın-erkek ayrımı olmadığı gibi, mü'min olduktan sonra hür ve köle veya cariye ayrımı da kesinlikle bulunmamaktadır. Eğer öyle olsa, İslam yapmış olduğu kılık-kıyafet ayrımı ile insanları hür-köle diye ayırtmış olurdu! Ancak, Müslümanların egemen olmadıkları toplumlarda gayr-ı müslimlerin elindeki mü'min köle ve cariyeler, sahiplerinin egemenliği altında olduklarından dolayı imanlarının gereğini yapamadıklarından dolayı sorgulanacak değiller...

Kur'an ve Sünnet açısından bakıldığında Hz. Ömer'le ilgili bu rivayetin doğru olması mümkün değildir; şayet doğruysa, ya mahiyeti tam olarak kavranmamış veya yanlış aktarılmıştır. Çünkü baştan beri anlatılanlardan

da gayet açık olarak anlaşılacağı gibi Allah'ın emir ve yasakları hususunda hür veya köle ayırımı yoktur. Şayet imkanları varsa, kendilerine müsamaha gösterilmişse hürriyeti elinden alınmış olanlar da dini yaşamakla, iffet ve mahremiyetlerini korumakla yükümlüdürler. Kaldı ki, değil Hz. Ömer, dini bütün hiç bir mü'minin, iffetli ve namuslu mü'min bir cariyeye: "Sen, tesettürde hürlere benzeyemezsin; dolayısıyla göbekte diz arası hariç, diğer yerlerini açacaksın" veya "başını örtemezsin" diyemez! Onun tesettür amaçlı giysisine müdahale edemez. Zira kimse ona bu yetkiyi vermemiştir.¹¹⁶ Yüce Allah Mümtahine suresinde Hz. Peygamber'e şöyle buyurmuştur:

"Ey Peygamber! Mümin kadınlar sana biat etmek için gelirlerse, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında peydahladıklarını bühtan ile getirmemek ve marufta sana karşı gelmemek hususunda onların biatlarını al!

---

116 .Câriyelerin örtünmesi ve ilgili bilgi için bkz. Prof. Dr. M. Zeki Duman, Beş Sûrenin Tefsiri, Ankara,1999, s.250 vd

Onlar için Allah'tan bağışlanma dile! Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”¹¹⁷

İslâm'da emre itaat konusunda ilke budur; “eşref-i mahlûkât” olan insanların en şerefli ve en seçkini Hz. Peygaber'e itaat bile, maruftadır. Oysa “Yüce bir ahlâkın sahibi” ve “Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan” Peygamber'in, münkeri emretmesi düşünülemez. Buna rağmen ona itaat bile maruf şartına bağlandığına göre, bu demektir ki Allah'a isyan olan konuda hiçbir insana itaat edilmez. Kurtubî demiştir ki “Bu ayette, Resûle itaat bile “maruf” şartına bağlandığına göre, O'nun haricindeki kimselere bu kural öncelikle, sürekli ve hiç şüphe etmeden geçerlidir...”¹¹⁸ O hâlde, Allah'ın kanunlarına aykırı olan yasalara, törelere, geleneklere, âdetlere uymayı beklemeye kimin hakkı olabilir ki!

Fıkıh'ta tartışılmakta olan bu konu, bizce yeniden tahkik edilmeli; neden tartışıldığı mutlaka açıklığa kavuşturulmalıdır. Biz inanıyoruz ki, ilim adamlarımız tartıştıkları bir

---

¹¹⁷ Mümtahine, 60/12.

¹¹⁸ Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII/75.

konuyu, laf olsun diye gündeme getirmemişlerdir...

5. Evlenme /Nikah Yoluyla Neslini Devam Ettirme Hakkı

Nesli muhafaza etmek de her insanın temel hak, hatta insan olarak aslî görevlerindedir. İslam'da bu hak, ancak din açısından evlenmelerinde hiç bir sakınca görülmeyen mü'minlerin, en az iki şahidin huzurunda açıkça beyan edilen rızaya bağlı ve otoriteye dayalı resmi bir sözleşme /'nikah akdi' ile kullanılır. Daha önce Arap toplumunda sadece hür insanlara tanınan bu hak hicretin beşinci yılının son aylarında indirilen Nur suresinde getirilen yeni düzenlemelerle birlikte köle ve cariyelere de verilmesi istenmiştir.

İslam, köleliği ıslah ve zamanla ilga sürecinde hürriyeti elinden alınmış olan insanlara getirdiği birbirleriyle evlenme hakkını ve bununla ilgili düzenlemeleri aşağıda açıklanacağı üzere başlıca üç aşamada gerçekleştirmiştir. Önce köle ve cariyelerin birbirleriyle evlendirilmelerine izin verilmesi istendi, sonra mü'min kadınlarla evlenme imkanı olmayan mü'minlere zina etmemiş, metres hayatı

yaşamamış iffetli cariyelerle evlenmeleri tavsiye edildi, daha sonra da mü'min kadınların, eğer isterlerse kölelikten azat olmuş mü'minlerle /mevalî evlenmelerinde insanlık açısından hiçbir sakıncanın olmadığı kerhen de olsa bir uygulama ile gündeme getirildi. Şöyle ki:

***a. Salih olan Köle ve Cariyelerin
Birbirleriyle Evlenmelerine İzin Verilmesi***

Vahiy sürecinde '*salih olan*' mü'min köle ve cariyelere tanınan yeni hak ve imkanlardan biri de onların, din açısından meşru bir akit çerçevesinde birbirleriyle evlenmelerine müsaade edilmesidir. Bu insanî yaklaşım onların tabii ve zarurî olan cinsel ihtiyaçlarını meşru bir yoldan giderme hak ve imkanını kendilerine sağlamakla kalmadı, aynı zamanda onları fuhuş bataklığından kurtardı ve şahıslarına sosyal ve hukukî açıdan önemli de bir statü aile statüsü kazandırmış oldu. Biri ailesinin reisi, diğeri hanımı ve çocuklarının baba ve annesidirler... Bu münasebetle Allah Teala öncelikle sahabileri, sonra da toplumu '*salih olan*' köle ve cariyeleri evlendirmekle yükümlü kıldı:¹¹⁹

---

119 Seyyid Kutup, a.g.e., VII/480-481.

“Ey İnananlar! İçinizden dul ve bekarları, bir de evlenmelerini uygun gördüğünüz köle ve cariyelerinizi evlendiriniz. Şayet bunlar fakirlerse, biliniz ki Allah, onların ihtiyaçlarını lütfuyla karşılayacaktır.”¹²⁰

Bu ayetin indirilmesiyle birlikte köle ve cariyeler, o güne kadar ilk defa aile yuvası kurma ve çocuk edinme hak ve imkanına kavuşturuldular. Toplumda sosyal bir statü kazandılar. Kendi aralarında da olsa, biri ailenin beyi, diğeri de hanımı kimliğini elde etmiş oldular. Böylece hürriyeti ellerinden alınmakla kalmayıp bir mal veya eşya muamelesine tabi tutulan bu insanlar Nur suresinde getirilen yeni düzenlemelerle insanlık kimliklerine kavuşturulmuş ve insanca bir muameleye tabi tutulmuş oldular.

Köle ve cariyeler hakkında getirilen bu yeni hükümler, onlara hürriyetini satın alma, mülk edinme, mülkünde tasarrufta bulunma ve birbirleriyle evlenme hakkından başka yeni hak ve imkanların da doğmasına sebep olmuştur. Mesela Nur suresinden önce indirilmiş olan Nisa suresinin yirmi dördüncü ayetine göre, mü'min

---

120 Nür, 24/32.

bir cariye evlendikten sonra bir başka mü'minin nikahlı hanımı olmuştur; artık o kadın kocasından başkasına helal değildir. Zira bir Mü'minin taht-ı nikahında bulunan kadınla evlenmek yasaktır: *“Size anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz (...) haram kılındı; bir savaşta esir aldığınız kadınlar hariç, evli kadınlar da size haram kılınmıştır.”*¹²¹

Bu ayette ‘evli kadınlar’ diye çevirdiğimiz ‘*el-muhsanat*’ kelimesi, Kur’an da üç ayrı manada kullanılmıştır: Hür ve mü'min kadınlar;¹²² iffetli ve namuslu kadınlar;¹²³ evli kadınlar. ‘Muhsanat’ kelimesinin bu ayette, ‘halen bir başka mü'minin taht-ı nikâhında bulunan mü'min kadın’ manasında kullanıldığı siyak ve sibakından da anlaşılmaktadır. Zira gayr-ı müslim bir kadın savaşta esir alınırsa veya mü'min bir kadın gayr-ı müslim kocasını terk ederek mü'minlerin yanına hicret ederek gelirse, onun evli olup-olmadığına bakılmaz, sadece mü'min kadının önceki kocasının harcadıkları kendisine iade edilir ve kadının mehri ödenir, o kadar... Ayetin mantukunca, bu kadınların iddet beklemesi de

---

121 Nisâ, 4/23-24.

122 Nisâ, 4/25.

123 Mâide, 5/5.

söz konusu değildir.¹²⁴ Fakat yukarıda da belirtildiği gibi mü'min bir köle ile mü'min bir cariye öyle değildir; bunlar resmî /şerî bir nikah akdi ile evlendikleri için artık o cariye sahibine helal olmaz. Ayetin söylediği budur!

b. Hür Mü'minlere İffetli Cariyelerle Evlenmelerinin Tavsiye Edilmesi

Allah Teala, evlenmesi uygun olan köle ve cariyelerin, önce birbirleriyle evlendirilmelerine izin verilmesini, sonra da hür bir kadınla evlenmeye imkanı olmayan mü'minlere zina etmemiş, gizli dost hayatı yaşamamış iffetli mü'min cariyelerle evlenmelerini tavsiye etmiş ve şöyle demiştir: “...Müşrik bir kadınla evlenmektense mü'min bir cariye ile evlenmeniz sizin için daha iyidir.”¹²⁵ Daha sonra da şu ayetleri indirmiştir: “İçinizden imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenler ellerinin altında bulunan imanlı cariyeleriyle evlensinler. Allah sizin imanınızı çok iyi bilmektedir. Hepiniz birbirinizdensiniz. O halde sahiplerinin izni ve iffetli olmaları; zina etmemiş, gizli dost hayatı yaşamamış

---

124 .Bkz.Mümtahine, 60/10,11.

125 .Bakara, 2/221.

olmaları şartıyla onlarla evlenin, örfe göre mehirlerini de veriniz..." ¹²⁶

Cenab-ı Allah getirdiği bu düzenlemelerle toplumda yerleşmiş olan köklü bir geleneğin asla müsaade etmeyeceği bir “olmaz!!!...”ı, yani ‘hür bir mü’min, mü’min de olsa bir cariye ile resmi bir akitle evlenemez’ geleneğini uygulamadan kaldırmış oldu. Hem de o andaki sosyal statusüne rağmen, hür bir mü’min ile **eşit şartlarda** ve hür kadınlarla yapılmakta olan **resmî bir akitle** ve de adayların akit öncesinde **örfe** ve karşılıklı **rızaya dayalı** olarak kararlaştırıp **anlaştıkları mihri** erkeğin **bir fariza** olarak, yine **örfe uygun bir biçimde** ödemesi şartıyla... Bu şartları havî böyle bir akdi gerçekleştirmiş olması İslam’ın insan hakları bağlamında tarihte gerçekleştirdiği en büyük reformlarından birisidir. Çünkü bir cariyenin hür kadınlar gibi evleneceği erkeği istemesi; yani izni, razı olup örfe uygun olarak ödemesi vaat edilen mehri, taraflardan biri olarak şahitlerin huzurunda akdi onaylaması ve bütün şartların örfe uygun olarak icra edilmesi şartıyla hür bir mü’minle evlenmesi gerçekten sosyal hayatta

---

126 Nisâ, 4/25.

gerçekleştirilmiş olan büyük ve insanlık adına yüce, o derece de soylu bir davranıştır.

c. Hür Kadınlara, İsterlerse Mevali ile Evlenebilecekleri Tavsiyesi

Aşamalı olarak ilk önce köle ve cariyelerin birbirleriyle evlenmelerine izin verilmesi, sonra mü'min erkeklere, sahibinin ve kendisinin iznini almak, mehrini ödemek ve örfe göre resmî bir akit yapmak şartıyla mü'min bir cariye ile evlenmelerinin tavsiye edilmesi; son aşamada da hür bir kadını, geçmişte köle olan, fakat hürriyetini elde etmiş bir mevla ile evlendirme girişimi... gerçekten zihinlerde reformasyona uğratılan kölelik imajının, ona paralel olarak sosyal /medenî hayatta da reforme edilmesi bakımından insanlık adına hayranlık uyandıran gelişmelerdir!..

Belki de Hz. Peygamber yukarıda söz konusu ettiğimiz gelişmelerden de cesaret alarak halası Ümeyme'nin kızı Zeyneb binti Caş'a, bir zamanlar kendisinin kölesi olan Zeyd b. Harise için dünür gitmiştir. Zeynep, henüz evlenmemiş, bakire bir tazedir. Belki de, Zeyd adına kendisine dünür gelirken Resulün: *"Mü'minler arasında, artık statü farkı olmamalıdır"* düşüncesini ve buna

dayalı olarak gerçekleştirmek istediği arzusunu idrak çağında ve olgunluğunda olmadığı için: “Ben bir köleyle mi evleneceğim!!” diyerek Resûlullah’ın teklifini geri çevirdi. Aleyhissalatü vesselam da Zeyneb’in bu tepkisi karşısında teklifinde ısrar etmedi. Fakat Allah, gerçekleştirilmek istenen sosyal bir amacın yüceliği karşısında bir kişinin feda edilmesi anlamına da gelse, Zeyneb’in davranışını hoş karşılamamış olacak ki aşağıdaki ayetini indirdi:

“Allah ve Elçisi, herhangi bir konuda karar vermişlerse, artık mü’min erkek ve kadınların kendilerine ait o işlerinde tercih hakları yoktur. Kim Allah’a ve Elçisine karşı gelirse bilsin ki, apaçık bir sapıklığa düşmüştür.”¹²⁷

Bu ayet indirilince Hz. Peygamber, hem Allah’ın elçisi hem de Zeyd’in elçisi olarak, üzerindeki iki elçilik göreviyle Zeyneb’e tekrar geldi ve hakkında indirilen ayeti okudu. Zeynep, sanki kendisi hakkında özel olarak indirilmiş olan bu ayeti dinledikten sonra artık Allah’a ve Elçisine karşı gelmenin uygun olmayacağını anladı ve istemeyerek /kerhen de olsa: “Madem ki Allah da böyle istiyor; ben de Zeyd ile

---

127 .Ahzab,33/36.

evlenmeyi kabul ettim” dedi ve evlendiler. Böylece İslamî bir gelenek daha bu uygulama ile başlatılmış oldu...

Aslında İslam hukukunda, normal şartlarda evlenmek isteyenler arasında ‘kefaet’ veya ‘küfüv’, yani evlenecek eşler arasında azami ölçüde denklik ve karşılıklı rıza esastır. Evlilik hayatının sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi için bu, göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir ilkedir. Fakat Zeyd ile Zeyneb’in evlendirilmelerindeki amaç başka olduğu için *küfüv* ve *rıza* şartı bilerek gözetilmemiştir. Çünkü Allah ve Resûlü böyle bir evliliği gerçekleştirmekle mü’minler arasındaki, azatlı da olsa ‘köle ile hür bir kadın evlenemez’ anlayışını yıkmak gibi yüce bir maksadı gözetmişlerdir. Bu sebeple, toplumun İslamlaştırılması; başka bir ifadeyle sosyal hayatın cahiliye adet ve geleneklerinden arındırılarak İslamî bir yapıya kavuşturulabilmesi için böyle bir uygulamanın ilk ve son olarak olması ister-istemez gerekli idi.

Bu uygulamalarla gözetilen amaç, inananlar arasında cahiliye döneminde olduğu gibi hür ve köle ayrımının olmadığı, bütün

mü'minlerin birbirinden olup kardeş olduklarını, mü'min ve iffetli olmak şartıyla istedikleri takdirde örfe uygun olarak gerçekleştirilecek resmî bir akit ile birbirleriyle evlenebileceklerini, dolayısıyla bunda hiçbir açıdan sakıncanın bulunmadığını; aksine son derece insanî bir davranış olduğunu göstermekti...

C – Sosyal İlişkiler Bağlamında Getirilen Anlayış

Yüce Allah mü'minlerin yanındaki temel hak ve özgürlükleri ellerinden alınmış olan insanlar için Kur'an'da çoğunlukla, '*Sağ ellerinizin malik oldukları*', '*gençleriniz /delikanlı ve genç kızlarımız*' tabirlerini kullanmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi köle ve cariye manasına gelen '*abd*' ve '*eme*' kelimelerini, sadece iki ayette ve toplam üç defa kullanmıştır. Bu iki ayetteyse onları aşağılamak maksadıyla değil, mü'minlere '*salih olan*' köle ve cariyeleri '*evlendirin*' ve '*onlarla evlenin*' buyururken bu tabirleri kullanmıştır. Bu da ancak Kur'an üslubundaki '*maksadın açıklığı ve belirtilen kimselerin net olarak anlaşılması*' prensibi sebebiyledir, denilebilir.

Müfessirlerimizden İsmail Hakkı Bursavî demiştir ki, Resûlullah (s.a.v.)'ın, sakın, içinizden hiç kimse, bundan sonra 'kölem', 'cariyem' demesin! Zira hepiniz Allah'ın kullarısınız; kadınlarınız da Allah'ın cariyeleridirler. Fakat 'oğlum', 'kızım' desin, hadisine rağmen Allah niçin bu ayette 'ibadüküm' ve 'imaiküm' demiştir? denilirse cevabı şu olmalıdır: "Hürriyetleri ellerinden alınarak eşya muamelesine tabi tutulan bu insanların kendilerini değil, durumlarını tahkir etmek ve şahsiyetlerine ta'zîm göstermek maksadıyla olabilir."¹²⁸

Ayrıca Allah, Nur suresinde, "**La tukrihu feteyatikum ala'l-biğai**" / "gençlerinizi zinaya zorlamayın..." buyururken, yine aynı hassas dili kullanılmıştır. Bu ayette **feteyatikum**'den maksat, zina yoluyla efendisine para kazanmaya zorlanan mü'min cariyeler olmasına rağmen, onlar için Arapça'da yaygın olarak kullanılan ve hem aşağılayıcı hem de ayrılıkçı bir zihniyeti çağrıştıran '*ima*' kelimesini değil, onun yerine ödünçleme yoluyla aynı kadınları ifade eden fakat kulağa hoş gelen, taltif ve yüceltme anlamı bulunan bir kelimeyi '*feteyat*'ı tercih etmiştir.

---

128 .Bursavî, a.g.e., VI/147.

Yüce Allah'ın bu hassasiyeti, hiç şüphe yok ki, Müslümanlar için bir mesaj niteliğindedir. Ki bu mesajı kavrayan Resûlullah (s.a.v.) ashabına, birbiri ardına tavsiyelerini sıraladı. Söz gelişi, 'Bundan sonra hiç biriniz elinizin altında bulunanlara 'Kölem, cariyem! Demesin!' Buyurdu. Çünkü bütün insanlar başkasının değil, yalnız Allah'ın kuludur. O da onların gerçek veli nimeti ve gerçek sahibidir.'¹²⁹ Köleleri dövmeyi, sövmeyi ve onlara kötü söz söylemeyi yasakladı. Hatta bir mü'min, kölesini dövmüşse, o şahsa, dövdüğü köleyi işlediği günaha kefarete olmak üzere azat etme mecburiyetini getirdi.¹³⁰ Ayrıca her mü'minin köle veya cariyesine yediğinden yedirmesi, giydiğinden giydirmesi, aynı sofraya oturup, birlikte yemek yemesi de Hz. Peygamberin bu konudaki tavsiyelerindendir.¹³¹

Allah'ın olduğu gibi Resûlullah (s.a.v.)'ın da bu tavsiyeleriyle amacı, bu insanları köle ve cariye muamelesinden uzaklaştırmak ve hizmet etmekte olduğu ev halkından ve İslam toplumundan bir birey olduğu anlayışını

---

129 İbn. Manzûr, a.g.e., III/271.

130 Müslim, Eymân, 8,1657.

131 Bkz. Buhârî, İtk ve Faziletleri, 14.

zihinlere yerleştirmektir. Çünkü Allah'ın Elçisi daha sonra da şu tavsiyede bulunacaktır: 'Kimin bir cariyesi olur da onu güzel bir biçimde eğitip yetiştirir, sonra da evlendirirse (öz kızını yetiştirip evlendiren bir ecir verilmişse) o kişiye iki ecir verilir...'¹³²

Bir köle veya cariyeyi eğitip İşlam ahlakı üzere yetiştirdikten sonra hürriyetine kavuşturmak ve kendi eliyle evlendirmek; ancak bir anne ve babanın öz evladına yapabileceği bir şeydir. Bütün bunların yaşandığı bir toplumda köle veya cariyeye mefhumu kalır mı?!

D – Savaş Esirlerini Köleleştirme Geleneğine Son Verilmesi

Müşlümanların ilk toplu savaşı Bedir Muharebesidir. Esirlerle de ilk defa bu savaş sonunda karşılaşıldı. O güne kadar esirlere nasıl bir muamele edileceği bilinmiyordu. Çünkü bu konuda ne bir ayet indirilmiş ne de fiili bir durum yaşanmıştı. Resulüllah (s.a.v), savaş sonunda Bedir'de ele geçirilen 70 esir hakkında tereddüt içerisinde idi. Sahabe ile yaptığı ve

---

132 Bkz. Buhâri, İtk ve Faziletleri, 16.

biraz da zaman aldığı için Yüce Allah tarafından ikaz alan¹³³ uzun müzakereler ve münakaşalardan sonra bir kısmını fidye karşılığında salıverirken; özellikle okuma yazma bilen her bir esirden de Medine’li on gence okuma yazma öğretme şartını getirdi. Böylece Bedir esirlerini öldürme veya köleleştirme yoluna gidilmedi. Savaş sonunda elde edilen esirlere nasıl bir muamelede bulunulacağı ile ilgili hüküm, ancak Hicretin altıncı yılında yapılan Hudeybiye antlaşmasından sonra şu ayetle geldi:

“İnkar edenlerle savaşta karşılaştığımız zaman boyunlarınızı vurun. Onlara hakim olup elinize geçirdiğinizde bağı sıkı tutun. Savaş riski tamamen sona erdikten sonra da onları, ya iyilik olarak veya fidye karşılığında salıverin gitsinler...”¹³⁴

Uluslararası anlaşmalar vasıtasıyla yeryüzünde köleliğin her çeşidi yasaklansa bile,

---

133 “Düşmanı ağır yenilgiye uğratarak bölgede otoriteyi eline geçirmediği sürece, herhangi bir peygambere esirlerinin olması yakışmaz! Siz dünya hayatının geçici malını istiyorsunuz, oysa Allah sizin için ahireti istiyor. Allah güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapar. 68. Eğer Allah’ın önceden verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığımız şu ganimetler yüzünden size elbette büyük bir azap dokunacaktı! 69. Artık elde ettiğiniz ganimetleri helâl hoş olarak yiyin ve Allah’a karşı gelmekten sakının! Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.” (Enfal, 8/67-69)

134 .Muhammed, 47/4.

insana bakış veya ülkeler arası sınır ve menfaat kavgaları devam ettiği sürece kölelik olgusu da bir biçimde devam edecektir. Bilhassa insanlar arasında sona ermeyen soğuk ve sıcak savaşlar ve bu savaşların tabii sonucu olan esirler, onlarla ilgili sorunlar da insanlık tarihiyle birlikte devam edecek gibi görünmektedir. O nedenle asıl değişmesi gereken insanlık anlayışı ve devam etmekte olan savaşların amacıdır...

İslam'da insana bakışın ve ona verilen değerın bir ifadesi olan *cihat*, nesilden nesle devam etmekte olan ilahî bir sorumluluk; insanın, yeryüzünde Allah'ın halifesi unvanıyla yüklendiği yüce bir emanettir. Bu emanetin özünü insan için mükemmel bir biçimde yaratılan ve hizmetine sunulan evreni /tabiatı korumak; kendinden sonraki nesle daha yararlı bir durumda terk etmek teşkil eder. Çünkü evren, diğer bir ifadesiyle doğa, âdemoğlunun ortak mirasıdır. Her insan ondan ve temel hak ve özgürlüklerin kendisine sağladığı nimetlerden yararlanma hakkına sahip olarak doğmaktadır. Bu yüzden her insanın veya toplumun zarurât-ı diniyye adı da verilen beş şeyi: canını, aklını, dinini, malını ve soyunu korumak amacıyla girdiği her mücadele cihattır. Bunun da mutlaka

gerektiğinde ve haddi aşmadan yapılması esastır. Şu ayetler, özellikle bunu ifade etmektedirler:

“Allah dininiz hususunda sizinle savaşmayan ve sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik etmenizi ve onlara adil davranmanızı nehyetmez. Çünkü Alla adaleti uygulayanları sever!”¹³⁵

“Allah, ancak dininiz hususunda sizinle savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar; böylesi kimseleri dost edinenler, zaten kendilerine haksızlık etmiş olurlar.”¹³⁶

“Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat haddi aşmayınız; zira Allah haddi aşanları sevmeyiz.”¹³⁷ Olabilir ki, “Bir gün Allah, sizinle düşman olduğunuz arasında bir sevgi yaratabilir! Allah her şeye güç yetirir ve Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir...”¹³⁸

Asıl cihat, zarurât-ı diniyenin haricinde şahsa yarar sağlayacak hiçbir duygu ve düşüncenin yer almadığı, hep Allah rızası, görev

---

135 .Mümtahine, 60/8.

136 .Mümtahine, 60/9.

137 .Bakara, 2/190.

138 . Mümtahine, 60/7; ayrıca bkz. İsrâ, 17/33.

bilinci ve başta insanlık olmak üzere âlemlere hizmet duygusuyla meşbu' olarak çalışmak, gayret göstermek demektir. Bir mü'min için cihad'ın ilk hedefi aklın ve vahyin ışığında önce kendisiyle /nefsiyle mücahedeyi başarmaktır. İnsanî kimlik ve mü'min kişiliğini korumak; hatta daha da yücelterek hikmet, iffet, şecaat ve adalet sahibi iyi /hayırlı bir birey olmak için çaba sarf etmek sonra da sosyal hayatta bir nevi otokontrol de denilebilecek olan "*Emr-i bilma'ruf nehyi anilmünker*" kapsamındaki bireysel görevini, büyük bir azim ve kararlılıkla sürdürmek ve bu yolda her türlü acı ve sıkıntıyı göğüslemektir.¹³⁹

---

139 ."*Emr-i bilma'ruf nehyi anilmünker*" görevinin bir de kurumsal boyutu vardır ki, bu da Allah'a boyun eğmiş, halifelik görevini müdrük, üstlendiği emanete karşı sorumluluk bilincini taşıyan insanlarla birleşerek aşırılıklardan arınmış orta bir ümmet oluşturmak, yeryüzünü her bakımdan yaşanır halde tutmak; barışı korumak; renk, ırk, sınıf ve statü farkı gözetmeksizin bütün insanların temel hak ve özgürlüklerini savunmak anlamındaki sosyal cihattır. Fazlur Rahmân'ın Ana Konularıyla Kur'an adlı eserinde söylediği gibi 'Sosyal adalet ve güzel ahlakı esas alan sosyal bir düzen kurmak ve bunu yeryüzüne hâkim kılmaktır.' Bu maksatla, buldukları çevreyi ifsat eden, sosyal barışı bozan, insanlara rahat ve huzur vermeyen terörist topluluklarla savaşmak; gerektiğinde bozguncu toplulukları yok etmek, haksızlıklara son vermek ve yeryüzünde sükün ve barışı tekrar tesis etmek için silahlı mücadeleyi göze almaktır; bir bakıma insanlık onurunu savunmak için savaşmaktır. (Bkz. Âl-i İmrân, 3/104; Enfâl, 8/24-25; Tevbe, 9/71; Lokman, 31/17.) Düşman savaşı, bozguncu ifsadı, terörist de terörü bıraktığı an barış süreci başlatılmalıdır, aşırı giderek cihat cinâyete dönüştürülmemelidir:

"Şâyet düşman, savaş esnasında barışa meylederse, sen de derhal savaşı bırakıp barışa yönel! Barış teklifiyle düşman, sana tuzak kurmayı amaçlamış

Tarih boyunca, alınan savaş esirleri, şayet mübadele yoluyla veya belli bir bedel yahut menfaat karşılığında karşı tarafa iade edilmemişse, ya toplu halde öldürülmüş veya köleleştirilmiştir. Savaş ile gözetilen amaç gerçekleştirildikten sonra esirleri, hiçbir karşılık veya

---

olsa bile, Allah'ın sana kâfi geleceğini düşün ve ondan sonrasını Allah'a bırak! O, her şeyi iştirir ve bilir." (Enfal, 8/61,62. 139 buyuran ve en riskli barışı bile, savaşa tercih etmeye teşvik eden Allah, savaş kaçınılmaz olduğunda ise şöyle buyurmaktadır:

"Size ne oluyor da ezilmekte olup da: 'Rabb'imiz! Halkı zalim olan bu şehirden bizi kurtar; bize tarafından bir sahip gönder; bize katandan bir yardımcı yolla' diyen erkekler, kadınlar ve çocukları kurtarmak için Allah yolunda savaşmıyorsunuz? İman edenler Allah yolunda savaşırlar..." (Nisa, 4/75,76.)

'Şayet Allah'ın, insanların bir kısmını diğerleriyle ortadan kaldırması olmasaydı yer yüzü elbette fesada uğrardı. Kuşkusuz Allah, bütün insanlara karşı lütuf ve kerem sahibidir.' (Bakara, 2/251)

"Şayet Allah'ın, insanların bir kısmını diğerleriyle ortadan kaldırması şeklindeki sünneti olmasaydı içlerinde Allah'ın adı anılan manastırlar, kiliseler, havralar, camiler ve mescitler mutlaka harap edilirdi. Allah kendisine yardım edenlere kesinlikle yardım eder. Kuşkusuz Allah güçlüdür, her zaman üstündür." (Hac, 22/40)

Görülüyor ki Allah yeryüzünde barışı temin etmek, ezilmekte olan zayıf insanları savunmak ve toplumun huzur ve sükün içerisinde yaşamasını sağlamak maksadıyla savaşı emrederken; insanların malına, canına, namusuna kast eden; toplumun altını üstüne getirip değerlerini çiğneyen, huzurunu bozan ve çevreye zarar veren teröristlerin de ortadan kaldırılmasını bir görev olarak nitelendirmiştir. Gerektiği halde bu görevin yapılmamasını insanın, kendi kendisini tehlikeye atması olarak değerlendirmiştir. *"Malınızı, gerektiği zaman canınızı "Allah yolunda harcayınız; bunu terk ederek kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız! Bunu da karşılık beklemeden yapınız /ihsan: Kuşkusuz Allah iyileri sever."*(Bakara, 2/195) O nedenle denilebilir ki Cihat, hazarda barışı korumak için bilinmeyen düşmanı da düşünerek yeryüzünde caydırıcı bir güce sahip olana denk hazırlanmak (Bkz. Enfal, 8/60) ve gerektiği zaman da silahla savaşmaktır...

menfaat beklemezsiniz insanlık namına salıvermek, büyük bir erdemdir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, hayata intikal yönüyle İslam bir süreçtir. Yaklaşık yirmi üç yılı kapsayan bu sürecin ilk üçte ikilik bölümünde Müslümanların, müşriklerin tahrik edici saldırgan tavırlarına rağmen düşmanlarıyla savaşmalarına bile müsaade edilmezken, son üçte birlik bölümünden itibaren sürekli olarak üzerlerine gelen düşmanla savaş hayatın kaçınılmaz bir parçası haline dönüştürülmüştür, son yıllarında ise savaş, iman ve Allah'a teslimiyetin alamet-i farikası sayılmıştır!

Savaş esirlerinin köleleştirilmesi veya bir biçimde salıverilmesi de böyledir; *“Bulunduğu bölgede ağırlığını koyup otoriteyi eline geçirmedeği sürece bir peygamberin esirlerinin olması ona yakışmaz. Siz, dünya hayatının geçici menfaatini istiyorsunuz, oysa Allah sizin ahiret mutluluğunuzu istiyor. Allah Azîzdir Hakîmdir. Şayet, Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı bu aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azap mutlaka dokunurdu!”*¹⁴⁰

---

140 .Enfal, 8/67,68.

Yukarıda da değinildiği üzere Müslümanların ilk toplu savaşı olan Bedir savaşında aldıkları esirlerin Müslümanları meşgul eden bir meseleye dönüştürülmüş olması büyük bir ikaza sebep olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise, savaş sonunda alınan esirler bir bedel karşılığında salıverildiği gibi köleleştirilmiştir de. Hatta benî Kureyza örneğinde görüldüğü üzere bazıları, savaş öncesi sabıkaları sebebiyle toplu halde veya içlerinden bir kısmı özellikle öldürülmüştür. Fakat İslam'ın tebliğ sürecinin son dönemlerinde bilhassa Müslümanlar buldukları bölgede ağırlıklarını koyup otoriteyi ellerine geçirdikten sonra durum tamamen değişmiştir. Mekke'nin fethinde görüldüğü gibi artık esir almayı veya savaş esirlerini köleleştirmeyi gerektirecek bir risk ve ihtiyaç kalmayınca esirlerin mutlaka salıverilmeleri emredilmiştir: *"İnkâr edenlerle savaşta karşılaştığınız zaman boyunlarınızı vurun. Onlara hakim olup elinize geçirdiğinizde bağı sıkı tutun. Savaş riski tamamen sona erdikten sonra da onları, ya iyilik olarak veya fidye karşılığında salıverin gitsinler...."*¹⁴¹ Esirlere ne yapılacağı konusunda hüküm içeren bu ayette, savaşta alınan esirler

---

141 .Muhammed, 47/4.

için tek şey emredilmektedir; o da esirleri her halükârda salıvermek; ikinci ve üçüncü şıklar, yani öldürme veya köleleştirme şıkları söz konusu değildir. Anlaşıyor ki, Müslümanların Arap Yarımadası'nda ağırlıklarını koyup otoriteyi tamamen ellerine geçirdikleri bir dönemde indirilen bu ayete göre Müslümanların savaş esirlerini köleleştirmeleri geleneği artık sona ermiştir.¹⁴²

---

142 .Bazı ilim adamları bu âyetin Tevbe süresindeki şu âyet ile nesh edildiğini söylemişlerdir:

“Haram aylar çıkıp/müşriklere tanınan dört aylık süre tamamlanınca, artık müşriklere bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekatı da verirlerse, artık yollarını açın. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” (Tevbe, 9/5.)

Bir çok müfessirin de söylediği gibi, bu âyet indirildiği zamanki konjonktürel açıdan Allah ve Rasulünün belirledikleri strateji açısından çok özel bir hükümdür. Şöyle ki, insanların hepsi Allah'ın kullarıdır. Bütün insanlar mükemmel bir biçimde yaratılmış ve kendilerine yüce yaratıcı tarafından değer verilmiştir... Fakat insanlar, yaratılış amaçları doğrultusunda hayatları boyunca Allah'a kul olma ya da olmamaları şeklinde iki kategoriye ayrılmışlardır: İnananlar, İnkâr edenler. İnananlar da Allah'ın sevgisine mazhariyetleri ölçüsünde derece derecedirler. Meselâ Allah Mü'minleri sever, Müttakileri ise daha çok sever. İslâm'ı ihсан boyutunda yaşayan Sâbikûn ise, Allah katında bunların sevgisi ve yeri çok farklıdır... Aynı şekilde Allah inkâr edenleri sevmez. Münâfiklardan nefret eder. Müşrikler ise, O'na göre insan olmaktan uzaklaşmış; necestirler (Tevbe 9/28) Onlardan âdetâ tiksindir... Anlaşıyor ki, Yüce yaratıcısına sevdiren de insanın kendisi nefret ettiren de... Elbette O'nun sevdiklerine yaklaşımı ile nefret ettiklerine yaklaşımı aynı olmayacaktır...

Hicretin 8. yılında başlangıçta Medine'de ekonomik ve siyasî bakımdan büyük bir güce sahip olan Yahudiler buradan çıkartılmış, siyasî otorite tamamen Müslümanların eline geçmişti. Artık Müslümanların, misyonlarını tam olarak ifâ edebilmeleri için dıştaki ezeli ve ebedi düşmanlarından bir biçimde kurtulmaları gerekiyordu. Bunun için de aralarında anlaşma bulunan Mekkeli

E – Allah’a Kulluk Bağlamında Mevcut Kölelerin Tasfiyesi Süreci...

Buraya kadar anlatılanlardan gördük ki İslam, bir insanlık ayıbı olan kölelik müessesesini insanı yeniden tarif etmek, zihinlerdeki sahte efendilik ve kölelik kavramının muhtevasını değiştirmek ve asırlardan beri dimağlara yerleşmiş olan kölelik imajını yok etmek maksadıyla vahiy sürecinde getirdiği yeni düzenlemelerle adım adım amacına ulaşmıştır. Artık Müslümanlar birbirlerini kardeş bilmektedirler. Tarağın dişleri gibi müsavi olduklarına inanmaktadırlar. Savaşta ve namazda omuz omuza ve aynı saftadırlar. Üstünlüğün ancak takvada olduğunun şuuruna ermiş vaziyettedirler. Savaş esirlerinin

---

müşriklere düşünüp taşınmaları için dört aylık bir süre tanınmış ve onlara şu mesaj verilmişti: Artık bu bölgede, putları Allah’ın yerine koyup, onlara tapınarak bu kutsal topraklarda yaşayamazsınız. Eğer putlarınızdan vazgeçmeyecekseniz, sizlere dört aylık bir süre tanınmıştır. Bu süre içerisinde istediğiniz yere gidebilirsiniz. Aksi halde yakalandığımız yerde öldürüleceksiniz. (Bkz. Tevbe; 9/1-29)

İster beğenilsin, ister beğenilmesin! Bu, Yüce Allah’ın insanlık tarihinde uygulaya geldiği bir Sünnetullah’tır. İnsânî kimliklerini yitirme pahasına da olsa, Allah’tan başkasına kulluk eden, kendi sapık inançlarını başkalarına dayatan ve başka dinlere saygılı olmayan terörist topluluklar, Allah’ın da yardımıyla bir biçimde ortadan kaldırılırlar... Bunlara yapılan da bundan başkası değildir... İşte bu yüzden diyoruz ki, Mekkeli müşriklere uygulanan bu uygulama konjonktürelidir; sadece o gün ve tarih tekrür ederse şayet, öylesi günler içindir, sürekli değil ve o zamana ait bir uygulamadır. Bu hüküm, esirlerle ilgili âyetin hükmünü nesh etmez...

köleleştirilemeyeceğini bilmektedirler. Dolayısıyla yeni köle edinemezler. Artık süreç, yeni köleler edinmek değil, çeşitli ellerde mevcut mü'min köleleri satın alıp temel hak ve özgürlüklerine kavuşturma sürecidir. Mademki, Allah, köle ve cariyeleri hürriyetlerine kavuşturmayı 'salih amel' olarak değerlendiriyor, o halde Müslümanlar bu hayırlı işte de birbirleriyle yarışa girişmelidirler.

Bu, aynı zamanda salt sevap için yapılan bir alım-satım işlemidir ve doğrudan doğruya Allah'la alış-veriş yapmaktır. Karşılığı, bizzat yararlanan kişinin kendisinden değil, başka insanlardan da değil, yalnızca Allah'tan alınmak üzere satış işlemidir. İslam'ın dışında hiçbir sistemde görülmesi mümkün olmayan emsalsiz bir ticaret yöntemidir. Allah yolunda canını satmak da öyle...¹⁴³ Allah Teala böyle bir ticaret yöntemini önermek suretiyle kullarıyla alış-veriş yapmak istemektedir. Bu alış-verişte hem dünyasını hem de ahiretini kazanmış çok insan vardır! O gün için bu alış-verişin konusu, öncelikle yabancıların elindeki mü'min köleleri son bir defa daha mal olarak satın alıp sosyal

---

143 Bkz. Tevbe, 9/111.

statülerini değiştirmek üzere hürriyetlerine; dolayısıyla gerçek insan vasıflarına tekrar kavuşturmaktır. Burada varılmak istenen hedef, ‘gerçekten efendi /seyyid’ olamk, ‘birr’e (gerçek iyiliğe) ve ‘en çok sevdiği şeyi Allah yolunda harcama’ erdemine ulaşma yarışında geri kalmamaktır.

1. Gerçekten Seyyid /Efendi Olmanın Şartları

Yukarıda da açıklanmıştı. “Kölelik düzeninde mülkiyete konu olan insana **köle**, köle üzerinde mülkiyet iddiasında bulunan kimiseye de **efendi** denir...”¹⁴⁴ Arapçada bu kelimenin karşılığı ‘seyyid’dir. “Seyyid: rabb, malik, sahip, şerîf, lider; fazıl, kerîm, halîm, kavminin sıkıntılarına katlanabilen yiğit; zevc, zevce, reis, öncü gibi manalara gelmektedir.”

Kur’an’da, Yahya (a.s.) sey yid olarak nitelendirilmiştir: “Zekeriyya mabette durmuş namaz kılar ken melekl er ona şöyle söylediler: Allah sana, kendisi tarafından gelecek olan bir kelimeyi /İsa

---

144 Ömer Demir – Mustafa Acar, a.g.e., s. 220.

tasdik edici, seyyid, iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdelemektedir."¹⁴⁵

Bu kelime Yusuf suresinde "*kadının kocası,*"¹⁴⁶ Ahzab suresinde ise, insanları doğru yoldan saptıran sahte efendiler ve sahte büyükler manasında kullanılmıştır.¹⁴⁷

Araplar köle veya cariyeyi mülk edinen kimseye de rabb ve seyyid diyorlardı. Belki de Rasulü Allah (s.a.v.), bu kelimenin, asıl manasının dışında, layık olsun veya olmasın, herkes için kullanılmasından hoşlanmadığı için: "Reislerinizi isimlendirdiğiniz gibi beni seyyid diye isimlendirmeyiniz. Zira ben sizin seyyidlerinizden hiç birisine benzemiyorum"¹⁴⁸ demiştir. O'nun ifadesine göre asıl "seyyid Allah'tır."¹⁴⁹ O'nun ahlakıyla ahlaklanmayan kimse seyyid olamazdı.

Dediler ki, "Ya Resûlullah, senin ümmetinden seyyid kimdir? "Resûlullah (s.a.v.): Allah, kendisine mal vermiş, müsamahakarlıkla

---

145 .Al-i Imran, 3/39.

146 .Yusuf, 12/25.

147 .Bkz.Ahzab, 33/67.

148 .İbnu'l-Esir, Ebu's-Saadât el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî, el-Hidâye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser, Beyrut, 1963, II/417.

149 .İbnu'l-Esir, a.g.e., II/417.

rızıklandırmış; o da onun şükürünü eda edebilmek için çaba sarf etmekte olup insanlardan hiç şikayet etmemektedir. Seyyid, işte bu özelliğe sahip olandır” dedi. Çünkü seyyidlik /siyadet ancak hak eden erdemli, faziletli insanlara verilmesi gereken bir unvandır. Rasulüallah’ın ifadesiyle o, Allah’ın bir lütfudur, keremidir.¹⁵⁰

“Seyyidü’l-gavm hadimühüm...”

Rivayet edildiğine göre bir gün Resûlullah (s.a. v.) mescidde sohbet ederken, sahabeden biri bahçesindeki kuyusundan bir testi soğuk su alıp Resûlullah’a getirdi. Allah’ın Elçisi o sudan birkaç yudum içmişti ki, karşısında oturan bir sahabe “Ya Resûlullah, o suyu bana verir misin?” dedi. O da erinmeden yerinden kalktı ve testiği ona götürdü. Bir başka sahabe, Allah’ın Resulünün yerine oturmasına fırsat vermeden, bir önceki gibi, “Ya Resûlullah, o suyu bana verir misin?” dedi. Bu sefer suyu ona götürdü... derken Resûlullah’ın elinden su içme şerefi sebebiyle sahabeden gelen istekler devam ediyordu ki, bir yabancı mescide girdi ve “Bu kavmin efendisi /seyidi kimdir?” dedi.

---

150 .Bkz. İbnu’l-Esîr, a.g.e, II/417-418.

Resulüllah ona döndü ve tarihe geçen şu vecizeyi söyledi: “Kavmin efendisi ona hizmet edendir...”

Anlaşıyor ki seyyid imanlı, güzel ahlak sahibi ve hukuka saygılı olmalı; şerefli, faziletli, cömert, iyiliksever, halîm, selîm olmalı; yöneticiyse, bulunduğu makamın hakkını veren, yönettiklerinin sıkıntılarına katlanan ve onların iyiliği için kendisini feda edebilecek bir yapıya sahip olmalı; Allah’ın kendisine lütfettiği kabiliyetleri de dahil maddî, manevî tüm varlığını Allah yolunda ve insanlık uğruna haralayabilmelidir. İyilik veya efendilik sözde değil, özde olmalı. Kur’an’da, bu özelliklerin tamamı ‘birr’ kavramı içerisinde değerlendirilmiştir. Gerçek iyilik olarak da değerlendirilen bu kavram şöyle açıklanmıştır:

a) ‘Birr’e /Gerçek İyiliğe Ermek

Allah: “Sevdiklerinizden harcamadıkça ‘birr’e (gerçek iyilik) eremezsiniz.”¹⁵¹ buyurdu ve ‘birr’i Bakara suresinde şöyle açıkladı: “Birr, yüzlerinizi, sadece doğu veya batı tarafına çevirmeniz değildir! Birr Allah’a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanmanızdır; sevdiğiniz halde

---

151 Âl-i İmrân, 3/92.

malınızdan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere vermeniz ve insanların boynulardan kölelik zincirini çözmek için harcamanızdır."¹⁵²

Demek ki 'birr'in, yani gerçek iyiliğin üç şartı var; birincisi, inanmak; ikincisi, mallarınız içerisinde en sevdiğinizi muhtaç durumda olanlara harcamak; üçüncüsü de bedeli ne olursa olsun bir köleyi satın alıp boynundan kölelik zincirini çözmek ve Allah rızası için onu hürriyetine kavuşturmaktır...

Bir Müslüman 'birr'e ermek ve gerçekten iyi olmak; seyyidler, şerifler, efendiler zümresinden olmak istiyorsa iman ve güzel ahlakının motivasyonu ile zihnini, malını ve tasarruflarını toplum içerisindeki ihtiyaç sahibi insanlara ve bilhassa hürriyeti elinden alınmış olan mü'minlere yönlendirmeli, onların boynularından kölelik zincirlerini çözmelidir. Bu harcama insanı, iyiler seviyesine yükseltmekten başka da hayırlara ulaştırmaktadır. Sözelimi Resûlullah (s.a.v.) şöyle demiştir: 'Kim bir köleyi azat ederse, Allah da azat ettiği kölenin her

---

152 Bakara, 2/177.

organına karşılık o kişinin bir organını cehennem ateşinden azat edecektir.¹⁵³

Malını Allah yolunda infak etmeyen; Ahiret gününe, meleklere, peygamberlere ve kitaplara inanmayan; maddî ve manevî gücünü insanların hayrına harcamayan; yoksulu doyurmayan, yetimleri görüp gözetmeyen, özellikle de bir köle satın alıp azat etmeyen kişi ne seyyid olabilir ne de efendi...

b) *Sarp Yokuşu Aşmış Olma Erdemi*

Kötülükler birbirinden farklı olduğu gibi iyilikler de farklı farklıdır. Bazıları vardır ki, her insan onu yapabilir. Bazıları da var ki, gerçekten onu yapabilmek büyük bir iman, ahlak ve fazilet sahibi olmayı gerektirir.

Allah Teâla bunu, “zor bir yokuşu tırmanıp aşma çabası içine girme” erdemi olarak değerlendirmektedir. Mekke’de söz sahibi olduğunu ileri sürerek Resûlullah’ın (s.a.v.) önüne geçip, ben bu şehirde sana iş yaptırmam diyen kabadayıya diyor ki, “o nankör, yığın yığın mal harcamış da ne yapmış? Sarp yokuşu aşmaya bile

---

153 Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdullatif ez-Zebîdî, (Çev. Ahmed Nâim), Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, Ankara, 1970, VII/442.

yanaşmadı! Sarp yokuşu tırmanmak ve aşmak ne demektir, bilir misin? O, bir boyundan kölelik zincirini çözmek veya kıtlık gününde bir yetimi veya bir yoksulu doyurmaktır...”¹⁵⁴

Beled suresinin bütününden anlaşılıyor ki, “Yığın yığın mal tükettim...” diyen kişi, harcamış da ne yapmış; bir insanın bedelini ödeyip de hürriyetine mi kavuşturmuş? Yoksa kıtlık yıllarında, kendisinin de aynı tehlikeyle karşı karşıya olduğu bir dönemde, nefsinden fedakarlık ederek bir yakını mı doyurmuş? Bir yetimin başını sıvazlayıp da gönlüne ferahlık mı sunmuş? Yoksa yokluktan dolayı perişanlıklar içerisinde kıvranmakta olan bir insanın elinden mi tutmuş? Rabb’ine iman edip de insanlara sabrı mı tavsiye etmiş? İnsanlara zayıflara, kimsesizlere, yoksullara merhametli olmayı mı öğütlemiş? Bu zat, böylesi bir sarp yokuşu aştığını söyleyebiliyor mu?...

Anlaşılıyor ki, iyiliklerin en iyisi, faydalı işlerin en önemlisi doğrudan insana yapılan hayırlı işlerdir. Gerçek manada efendi olabilmek için zor işleri başarmak gerekmektedir. İşte bu ayetin etkisiyle sahabiler, ellerindeki köle ve

---

154 Beled, 90/11-16.

cariyeleri azat edip tükettikten sonra, nerede bir mü'min köle veya cariye görseler hemen onu satın alıp hürriyetine kavuşturma yarışına girmişlerdir. Böylece yüzlerce insanın boynundan kölelik zinciri çözülmüştür...

Deniliyor ki Hz. Ebu Bekir şu ayette övülen mü'minlerden birisidir: "Arınıp temizlenmek üzere malını insanlık hayrına harcayan muttakiler cehennemden uzaklaştırılacaktır. Bunların, verdikleri nimetten dolayı Rablerinin rızasını gözetmekten başka hiç kimseden bir beklentileri yoktur; hatta kendilerine teşekkür edilmesini dahi istemezler."¹⁵⁵ Zira Ebu Bekir (r.a.), hicretten önce sahipleri tarafından korkunç bir şekilde işkence edilmekte olan yedi, hicretten sonra da onlarca köleyi, hem de yüksek değerlerde bedel ödeyerek satın almış, hürriyetlerine kavuşturmuştur.

İbn İshak'ın naklettiğine göre babası Ebu Kuhafe demişti ki, oğlum, görüyorum ki hep güçsüz köleleri satın alıp hürriyetlerine kavuşturuyorsun. Şayet güçlü, kuvvetli köleleri alıp hürriyetine kavuşturursan seni korurlar, sana destek olurlar... Ebu Bekir'in cevabı son

---

155 Leyl, 92/17-21.

derece açık ve nettir: “Babacığım, ben bu yaptıklarımı sırf Allah için yapıyorum, O’ndan başkasından bir şey beklemiyorum ki.”¹⁵⁶

2. Devlet Bütçesinde Köleleri Hürriyetine Kavuşturma Fonu

İslam’da mali vergi durumunda olan zekâtlar, devlet tarafından toplanır ve muhafaza altına alındığı ‘Beytülmal’den sarf edilmesi emredilen yerlere harcanır. Allah Teala zekatların sarf edileceği yerleri sekiz madde halinde belirlemiştir. Bu harcama yerlerinden biri de köleleri hürriyetlerine kavuşturma fonu olarak isimlendirilebilir:

“Zekatlar, Allah’tan bir farz olmak üzere ancak (şu sekiz yere):

1. Fakirlere,
2. Yoksullara,
3. Zekat işleriyle görevli memurlara,
4. Kalpleri İslam’a ısındırılanlara,
5. Hürriyete kavuşturulacak kölelere,
6. Borçlulara,
7. Allah yolunda olanlara ve

---

156 Bkz. Kutup, a.g.e., X/485; Elmalılı, a.g.e., VIII/5881-82.

8. *Yolda kalmış yolculara verilmelidir. Allah bilir ve her şeyi yerli yerince yapar.*" ¹⁵⁷

Ayetteki '*rikab*'dan maksadın sahibiyle *mükâtebe* /anlaşma yapmış olan köle ve cariyeler olduğu söylene de hüküm umumidir; hem onları hem de diğer köle ve cariyelerin hepsini kapsamasına bir mani yoktur.¹⁵⁸ Buna göre devlet, halktan toplamış olduğu vergilerden /zekat bir bölümünü de borcunu ödeme çabası içerisinde olan insanların /kölelerin borcunu ödemek ve hürriyetlerine kavuşturmak için sarf etmelidir.

3. Büyük Günahların Affedilmesi için Baraj Şartı

Yine sadece İslam'ın erdemlerinden olup başka bir sistemde görülmesi mümkün olmayan suçluyu cezalandırma usullerinden biri de, önemli bir suç işleyen kimseye bir mü'min köle azat ettirmektir. Söz gelişi kaza ile adam öldürme, bir mecburiyetten dolayı yeminini bozma veya sebep ne olursa olsun, yemininde durmama... gibi nedenlerden ötürü yapılacak tövbenin ilk şartı bir mü'min köleyi satın alıp

---

157 Teybe, 9/60.

158 .Bkz. Kurtubî, a.g.e., VIII/182;İbn Kesir, a.g.e., IV/108.

hürriyetine kavuşturacaktır. Böylelikle hem suçlu, suçunun karşılığında maddî bir cezaya çarptırılmış olacak, hem de hürriyeti elinden alınmış bir insan hürriyet gibi büyük bir nimete kavuşturulacaktır. Daha da önemlisi, uygulanan bu tecziye yöntemiyle eldeki köle stokları tüketilecektir. Tövbe edebilmek için öncelikle bir kölenin azat edilmesi şartı olan suçlar Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirlenmiştir:

a) *Kaza ile Adam Öldürenin Tövesinin İlk Şartı*

“Bir mü'minin mü'mini öldürmesi olmaz!!! Eğer öldürmüşse, mutlaka hata ile öldürmüştür. Bir mü'mini hata ile öldüren kimse bir köle azat etmeli ve şayet maktulün yakınları, bir sadaka olur düşüncesiyle bağışlamamışlarsa bir diyet ödemelidir...”¹⁵⁹

Hiçbir garaz ve kasıt olmaksızın; tamamen istek ve irade dışı bir eylem ile bir mü'mini öldürmüş olan kimse, demek ki öncelikle hayattan ettiği, toplumdaki eksiltiltiği o kardeşinin yerini; varsa kendisinden, yoksa ve mümkünse

---

159 Nisâ, 4/92.

satın alıp hürriyetine kavuşturduğu bir köle ile doldurmalıdır...

b) *Yemininden Dönmenin Tövbe Şartı*

Yemin edip de yemininde durmayan veya bilerek yemin edip de yanılan bir kimse, bunun cezası olarak, on fakiri doyuramaz veya giydiremezse bir köle azat etmelidir..

“Allah sizi ağız alışkanlığıyla kasıtsız yaptığımız yeminlerinizden ötürü sorgulamayacak; ancak sizi kasıtlı olarak etmiş olduğunuz yeminlerinizden sorguya çekecektir. Bunun kefareti, ailenize yedirmekte olduğunuzun orta yollusuyla on yoksulu doyurmak veya onları giydirmek yahut da bir köleyi hürriyetine kavuşturmaktır. Bunlardan herhangi birine gücü yetmeyen kimse, üç gün oruç tutar. İşte, yerine getirmediğinizde yeminlerinizin kefareti budur; yeminlerinizi koruyun! Şükredersiniz diye Allah size ayetlerini böyle açıklıyor.”¹⁶⁰

c) *Çirkin bir Söz Söylemenin Tövbe Şartı*

Araplarda yasalaşmış şöyle bir çirkin gelenek vardı: “Sen bana anamın sırtı gibisin” demek suretiyle hanımını anasının sırtına veya başka bir uzvuna benzetmesidir. Geleneğe göre,

---

160 Mâide, 5/89.

bu söz söylendikten sonra artık o kadın, o adamın hanımı değil anası olmuş olurdu. Annesiyle birlikte olamayacağı için evlilik hayatları da sona ermiş sayılırdı. Yüce Allah:

“İçinizden kadınlarına zihar yapanlar (sen bana anamın sırtı gibisin diyenler, bilmelidirler ki bu sözle) onlar, onların anaları olmazlar. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Bu sözü söyleyenler, kuşkusuz hem kötü çirkin bir söz söylemiş hem de yalan söylemişlerdir. Allah, elbette affedici ve bağışlayıcıdır.” ¹⁶¹Buyurdu ve bu geleneğin mantıksızlığını ifade etmekle kalmadı, bunun kefareti ödenmesi gereken bir cürüm olduğunu açıkladı.

Cahiliye dönemine ait geleneklerden olup İslam’ın yürürlükten kaldırdığı zihar, böyle bir suçtur. Burada cezayı gerektiren suç, sözün çirkin olması /cinsel ilişkiyi esas alarak hanımını anasına benzetmesi; Müslüman’a yakışmayan kötü bir sözün sarf edilmiş olmasıdır. Zira *“Allah, zulme uğramış olan kimseden başkasının kötü çirkin bir sözü ağızdan söylemesini asla sevmeyiz.”*¹⁶²

---

161 .Mücadele, 58/2.

162.Nisa, 4/148. O da ancak şikâyet merciinde söylenebilir. Zira şikâyet merciinin suçu bilmesi ve suç niteliği ve boyutunu değerlendirebilmesi için söylenen sözün ne olduğunu bilmesi şarttır.

İşte Allah'ın sevmeyeceği bu ve benzeri çirkin bir sözü söyleyen kimse, onun cezasını da çekmelidir. O nedenle Allah şöyle buyurmuştur: *Hanımlarına zihar yapıp sonra da pişman olanlar, onlara dönmeden önce bir köle azat etmelidirler. Size bu hususta öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Buna imkanı olmayanlar, hanımlarına dokunmadan önce art arda iki ay oruç tutarlar. Buna da gücü yetmeyenler altmış fakiri doyururlar. Bu hafifletme Allah'a ve Rasul'üne inanmanızdan dolaydır. Bunlar Allah'ın vazettiği hükümleridir. Kafirler için acı bir azap vardır.*"¹⁶³

Bu ayet ile zihar yürürlükten kaldırıldığı gibi, bu münasebetle söylenen kötü söz de kefaret ile cezalandırıldı.¹⁶⁴ Böyle bir kötü sözün cezası olarak, öncelikle bir kölenin hürriyetine kavuşturulması şartı, hem İslam'ın insana verdiği değerın hem de bölgede mevcut kölelerin hürriyetlerine kavuşturulup tüketilmesinin açık bir göstergesidir.

---

163 .Mücadele, 58/3-4.

164 Bkz. Ahzab, 33/3; Mücâdele, 58/1-4; Geniş Bilgi İçin Bkz. M. Zeki Duman, a.g.e., s. 63-67. Bilhassa Anadolu'daki gençler, sözlerini yemin ile te'yid etmek yerine 'anam avradım olsun ki...' diyerek kendilerine inandırmaya çalışırlar. Kanaatimizce annesini hanımının yerine koymak, söz ile de olsa, çok çirkin bir sözdür. Düşünülürse, cahil Arapların zihar sözünden daha fahiştir!...

d) Tutma İmkânı Olmayan Orucun Kefareti

Kur'an'da olmamakla birlikte Rasulüllah'ın tavsiyesine göre, çaresiz bir hastalığa yakalanmış veya aşırı yaşlılığı sebebiyle oruç tutamayan kimselerin tutamadığı oruca kefaret olarak bir köle azat etmesi¹⁶⁵ de bu bağlamda düşünülmüş olabilir. Ayrıca yukarıda geçmişti; Hz. Peygamberin, kölesini döven bir sahabiye, zulmünün kefareti olarak o köleyi azat ettirmesi de bu husustaki uygulamalardandır.

Görülüyor ki, Allah ve Rasülü eldeki köleleri bir an önce hürriyetlerine kavuşturmak maksadıyla hata ile adam öldürme, yalan yere yemin etme veya yemininden dönme, kötü çirkin bir söz söyleme gibi suçların tövbesi için, bir kölenin boynundaki kölelik zincirinin çıkartılmasını ön şart olarak getirmiştir. Bu demektir ki, köle azat etme imkânı olduğu halde bunu yapmayanın tövbesi makbul değildir. İşte bu da İslam'ın insana verdiği değer ve kölelik müessesesinin kurutulması çabasının güzel bir örneği olmalıdır.

---

165 Bkz. Ebû Dâvud, Suleyman b. El-Eş'âs es-Sicistânî el-Ezdi(ö. 275/888), es-Sünen, (Tahkik: İzzet Ubeyd ed-De'âs),Şam, 1969, Savm, 2390; İbn. Mâce, Sıyâm, 1671.

SONUÇ

Evrende insandan, İslam'da ise Allah'a ve Ahiret gününe iman edip salih iş yapan müminden daha değerli hiçbir şey yoktur. Sadece Allah'a kulluk eden insan, diğer varlıklar karşısında daima başı dik ve onurludur, izzet-i nefis sahibidir. Sosyal hayatın mecbur kıldığı şartlar sebebiyle insan insana muhtaç yaratılmıştır, ama kimse kimsenin kulu ve kölesi olmaz, olmamalıdır. Karşılıklı rızaya dayalı anlaşma çerçevesinde biri diğerinin işini görür, o da gördüğü iş mukabili işçisine bir biçimdi ücretini öder... Birinin rızkı diğerine bağlıdır, ama kimse kimsenin rızkını yaratmıyor; rızkı yaratan ve doyuran Allah'tır. İşverenin bundaki rolü sebep olmaktan öteye geçmez. "Rızkını ben veriyorum" demek maksadını aşan büyük bir sözdür! Bu yanlış gerekçe ile kimse temel hak ve özgürlüklerinden mahrum edilemez. Hiçbir insanın kişisel menfaati insandan daha üstün değildir. Kimse şahsî çıkarları için başkalarını aşağılayıcı bir biçimde kullanamaz. Bunlar, Müslümanlar için, Orta Çağın karanlıklarında kalmış gayr-ı insani anlayış ve uygulamalardır.

Zira her insanı yaratan Allah'tır. Kökeni de birdir. Yüce Yaratacının gücünün ve biricikliğinin ifadesi olan renklerin, ırkların ve cinsiyetin farklılığı sebebiyle hiçbir kişi diğerinden daha üstün veya aşağı değildir. İnsan, isterse, ancak Rabbine kulluktaki takva yarışında öne geçtiği zaman ayrı bir değer kazanır.

İnsan, mutlaka insanlığının bilincine ermelidir, hem kendi hukukuna hem de başkalarının hukukuna son derece saygılı olmalıdır, bir başkasının süflî emellerine alet ve meta' olmamalıdır. Bu gerçeklerin yaşanmasının tek yolu, sadece Yaratan'a kul olmak, başka bir deyişle, Allah'a kulluk bilincine ermekten geçer. Zira Allah'a kulluk hiçbir şeye kul veya köle olmamak, hayatını; hak ve özgürlüklerini insanlık düzeyinde, zevkine ererek yaşamak, gayr-ı meşru veya gayr-ı insanî bir biçimde ömrünü tüketmemek demektir...

İslam, bundan on dört asır önce, Orta Çağ'ın tüm karanlıklarını dağıtarak insanlık âlemine bu gerçekleri getirmiş; ilk önce inananları bu bilinç düzeyine yükseltmiş ve kelimenin tam anlamıyla fikri hür, iradesi hür, vicdanı hür bir topluluk, "en iyi bir ümmet"

vücuda getirmiştir. Bu yüzden bir kısım sahabiler imanını kurtarma ve Allah yolunda cihat etmeyi vatana, mala, mülke, hatta eşine ve çocuklarına dahi tercih edebilmiş ve bu yolda zulme katlanmayı, işkenceyi ve öldürülmeyi seve seve göze alabilmiştir...

Kendi kadrini gerektiği biçimde takdir edemeyenler hariç, hiçbir insanın kaderinde kula kul olmak veya kölelik mecburiyeti yoktur. Kölelik zihniyeti insanlıktan bir sapmadır, insanın insana saygısızlığıdır, başkalarının hukukuna tecavüz etmek, insana zalimce muameleyi reva görmek demektir; aşırılıktır, zulümdür, hayâsızlıktır... O nedenle İslam tebliğ süreci boyunca kölelik kurumunu ıslah etme mücadelesini kararlı bir biçimde sürdürdü. Köle ve cariyelere tedrici olarak haklarını iade etti. Hürriyeti elinden alınmış olan insanları, hür ve gerçek insanlara önce mü'min kardeş, sonra velî /veliyü'l-emr yaptı sonra da sosyal hayatta layık oldukları konumlarına yükseltti.

Sözgelimi bir zamanlar Mekke'de köle pazarından bir meta' olarak satın alınan Zeyd b. Harise, gün geldi, azatlı bir köle olmasına bakılmaksızın, Allah Elçisi'nin elçisi olarak

görevlendirdi; gün geldi bir din eğitimcisi olarak ve insanlara dini öğretmek üzere bir beldeye öğretmen olarak atandı; öyle bir gün de geldi ki, köle pazarından satılan Yusuf misali, ordu komutan yardımcılığı rütbesine kadar yükseltildi. Hem de tarihindeki en büyük bir ordunun başkomutan yardımcısı olarak...¹⁶⁶ Onun oğlu Üsame ise, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer gibi daha nice faziletli sahabenin iştirak ettikleri büyük bir orduya başkomutan olarak atanmıştı. Sahabe arasında, Üsame'nin yaşının küçüklüğü; dolayısıyla bu göreve ehliyetinin olup-olmadığı tartışıldı, fakat onun, geçmişte bir köle çocuğu oluşu veya ordu komutanlığına atanması asla tartışma konusu edilmedi. Rasülüllah (s.a.v.) bu hususta sorana şöyle demişti: 'Babası Zeyd b. Harise de benim çok sevdiğim kimselerden biriydi ve bu işe layık idi. O da babası gibi görevini, inşallah başarıyla tamamlayacaktır.'¹⁶⁷

İslam'ın kölelik düzenini zihin planında yok edip, bilhassa müminlerini yükselttiği derece sebebiyle ilim ve sanat sahibi olan sahabîler, artık

---

166 Bkz. Vâkıdî, Meğâzî, II/564; İbn Sa'd, Tabakât, II/90; Yâkubî, Tarih, II/71; (Asım Köksal, İslam Tarihi, İstanbul, 1981, VI/94 ve devamından naklen)

167 a.g.e., XI/8 vd.

azat ettikleri kardeşlerini yerine göre candan ileri dost, yerine göre sahip, yerine göre de amcaoğlu makamına koydukları mevlalarına sahip oldukları ilmi ve bildikleri sanatı öğreterek toplumda aranan önemli insanlar sınıfına yükseltiyorlardı. Söz gelişi, İbn Abbas, mevası İkrime'yi kendisi gibi bir Kur'an uzmanı, bir müfessir olarak yetiştirdi. Abdullah b. Ömer, mevası Naff'yi, Zeyd b. Sabit Hasen el-Basrî'yi, Hakim b. Hızam da Muhammed b. Müslim'i kendisi gibi birer ilim adamı olarak yetiştirdi. "Sahabilerin bu tavrı sebebiyle Tabiun döneminin Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi önemli ilim alanlarında temayüz eden ilmî şahsiyetler büyük çoğunlukla Mevalî'dendir. Muaz b. Cebel, Mücahit b. Cebr, Sait b. Cübeyr, Zeyd b. Eslem, Ebu'l-Aliye de diğerleri gibi devrinin en büyük ilim adamları oldular.¹⁶⁸ Diğerleri ise isteklerine bağlı olarak yanında buldukları varlıklı kişilerin işini gördü, hizmetinde bulundu hak ettikleri ücreti aldılar...

İşte, İslam'ın bir çırpıda kaldıramadığı, fakat insana bakışı zamanla ıslah edip, Asr-ı Saadette müminler arasında yok edilmesini

---

168 Bkz. Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldan, II/354.

sağladığı kölelik olgusunun son tahlildeki akıbeti budur. Denilebilir ki, esaret ve kölelik olgusu Asr-ı Saadette tamamen kalkmıştı, ama yeryüzünden kaldırılamadı. Buna rağmen insanları köleleştirme olgusunun nasıl çözümlenebileceği hususunda önemli bir fikir, başarılı bir biçimde pratize edilmiş oldu. Bir insan, kendisini ne zaman yalnız Allah'a kul olma bilincine yükseltir ve zihin planında nefsinin diğer sahte tanrılardan, sahte efendilerden soyutlayarak insanca yaşamının gereğine inanır; diğer insanlar da kendileri için sahip oldukları bu zihni olgunluğu başkaları için de bir hak olarak görürse, işte o zaman, kölelik olgusu da yeryüzünden kalkmış olur...

İslam'ın, kölelik düzenine getirdikleri ve Resulüllah'ın (s.a.v.) Asr-ı Saadetlerinde uygulananları maddeler halinde şöyle özetlemek mümkündür:

1. İnanç ve İbadet Hürriyeti Açısından

Bir müminin yanında bulunan köle; eğer müminse, artık azat edilmiş bir "mevla" ve din kardeşidir. İbadet ve dini yükümlülükler bakımından hür insanlar gibidir, o da gücünün yettiği kadar (Bakara, 2/286) Rabbine kulluk ve takva

yarışında vardır. Eğer gayr-ı müslim ise, dininde serbesttir... İslam'a girmesi için, belki teklif edilebilir, ama ikrah asla... Çünkü *"Artık, dine girmesi için hiç kimse zorlanamaz..."* (Bakara, 2/255)

2. Muamelat Açısından

a. Artık o bir insandır; ona eşya muamelesi yapılamaz... Alınıp satılamaz... Ağır yük yüklenilemez... Mevlasının yanında o bir hizmetçi/kardeş konumundadır ve ona iyilik /ihsan Allah'ın emridir.(Nisa, 4/36) Özellikle azat etmek suretiyle... Çünkü böylesi hem sevaptır hem de günahlara kefarettir...

b. O da insanca muameleye layıktır. Köle-efendi, köle-cariye kavramları yasaktır. Onların yerine oğlum, kızım ve mevlam tabirleri mecburidir. Mevla, hem efendi hem de köle yerine kullanılan ortak bir kavram oluşuna özellikle dikkat çekmek isteriz!!

c. Bilhassa "mükatebe" sahibi olan (Nur, 24/33), aynı zamanda mülkiyet hakkının da sahibidir. Hürriyetini satın almak için yapmış olduğu anlaşma sebebiyle artık kazandıkları kendisine aittir...

d. Evlenme hakkına da sahiptir.

1. Hür bir erkek, mehrini vermek ve sahih nikah yapmak suretiyle kendi cariyesiyle evlenebilir. Resulüllah bu konuda güzel bir örnektir...

ii. Başkasıyla evlenmek, izne bağlıdır. Mevlasının izni ile hür bir erkekle evlenebilir. (Nisa, 4/25) Mehrini alır ve artık kocasının hanımıdır...

iii. Hür bir kadınla da evlenmesi, - nikahın sıhhatinin şartlarından olan kefaet /denklik açısından sorunlu olmakla birlikte (Bkz. Ahzab, 33/36) - isterlerse elbette...

iv. Birbirleriyle de evlenip nesillerini devam ettirebilirler. (Nur, 24/32)

3. Ukubat Açısından

a. İslami ceza /hadler karşısında onun cezası yarımındır. (Nisa, 4/25) Haddi /cezaı gerektiren suçlardan birini işlediği zaman hürlere uygulanan cezanın yarısı uygulanır. Mesela zina etmişse 50 (Nur, 24/2), iffetli mümin bir kadına zina iftirası /hadd-i kazif atmışsa 40 celde (etkisi sadece deriye olan, daha ileriye sirayet etmeyen sopa) vurulur. (Nur, 24/2)

b. O tam bir insandır. Onu haksız yere öldüren bütün insanları öldürmüş olur.(Maide, 5/32) Bir mümini öldürmek olacak şey değildir; olsa olsa ancak kaza ile öldürmüş olabilir...(Nisa, 4/92) Kasten öldürenin yeri ise ebedi cehennemdir.(Nisa, 4/93) Kısas hükmü (Bakara, 2/178, 179) onlar için de geçerlidir. Köle ve hür karşılığında kısas uygulanır. Nitekim İmam-ı A'zam Ebu Hanife bir köleye karşı hür kimse kısasen öldürülür, der.

4. Kurumun İlgası Açısından

İslam ile birlikte savaş haricinde köle edinme yollarının tamamı gayr-ı meşru addedilmiştir. Köle ticareti yasaktır... Savaşta elde edilen esirler için Muhammed suresinin 47//4. Ayeti caridir: *“İnkâr edenlerle savaşta karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Onlara hakim olup elinize geçirdiğinizde bağı sıkı tutun. Savaş riski tamamen sona erdikten sonra da onları, ya iyilik namına veya fidye karşılığında salıverin...”*

Bütün bu özet bilgilerden sonra Muhammed Hamidullah'ın şu tespitini de ibret maksadıyla burada nakletmek isterim: *“...İslamiyet böyle bir yüksek otorite örneğiyle köle ve cariyelere karşı tutumuyla uzun zamanlara hitap edecek reformları*

gerçekleştirmiştir. Ben İslam'dan başka cemiyetlerde azat olmuş kölelerin krallıklar kurup bunların sayılarının tarihe geçtiğine rastlamadım. Mısır'da Memluklar, Kuzey Hindistan'da Gulamanlar, Güney Hindistan'da Adilşahitler azat olmuş gerçek kölelerdi. Bunlar imparatorluk sülalesi dahi kurdular. Ve hür doğmuş Müslümanlar, en ufak bir tereddüde dahi kapılmadan onların başkanlığını kabul ettiler. Valilik, kumandanlık gibi yüksek makamlara ulaştılar.”¹⁶⁹ Çünkü Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştu: “Başınızdak saçı kuru üzüm gibi olan Habeş'li bir köle de olsa Allah'ın kitabını hakim kıldığı sürece ona itaat etmelisiniz.”¹⁷⁰

Hz. Peygamber, tüm müminlerin birbirlerine eşit olduklarını; Arab'ın aceme, hürün köleye amirin emri altındakilere üstün olamayacağını söylemiş ve uygulamada da bunu bilfiil göstermiştir. İslam'la birlikte insanlık tarihinde köklü bir kırılma gerçekleştirilmiştir. Köleler, asli kimliklerine yeniden kavuşturulmuşlardı. Artık hiçbir sınıfsal ve

---

169 Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, II/22.

170 İbn Mace, Cihad, 39.

cinsel ayırım gözetilmeksizin insan layık olduğu yere saygın makamına konulmuş idi. Fakat üzülmek gerekir ki, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra; bilhassa Hz. Osman'ın şehadetini takip eden Cemel ve Sıffin savaşlarından itibaren Müslümanlar kendi içlerinde bölünmeye başladı... O kutlu asırdan /Asr-ı Saadetten uzaklaşıldığı oranda inananlar arasında insana saygı azaldı. Müminler birbirlerinin kanlarını helal görür oldular!! İşte, bu süreçten sonra eski cahiliye döneminin bir kısım alışkanlıklarına yeniden dönüldü. Kur'an'ın lafzındaki açık manalara rağmen insanların hükümleri cari olmaya başladı... Bu cümleden olarak bir insan hakkının ihlali anlamına gelen kölelik ve cariyelik sistemi tekrar hortlatıldı. Bu insanlık ayıbı tekrar hayatın zaruri(!) bir parçası haline getirildi. Başta Fıkıh olmak üzere İslami kaynakların çoğunda köle, "Mülk edinilen ve mülkü olmayan" olarak yeniden tarif edildi. Allah'ın hür olarak yarattığı insana yeniden kölelik mumamelesi uygulanmaya başladı...

CARİYELERİN ÖRTÜNMESİ MESELESİ

Asıl itibariyle söz konusu ayette ne bir istisna ne de bir tahsis olmadığına göre, burada özel olarak cariyelerin örtünmesinden söz etmememiz gerekirdi. Çünkü ayetin manası, sınıf ayrımı da yapmaksızın iman etmiş olan erkek ve kadınların hepsini kapsamaktadır. Fakat gerek ilgili kaynaklarda ve gerekse, hiç de yeri ve zamanı olmadığı halde günümüzde "İslam'da cariyelerin örtünmesi" konusu, sanki Türkiye'de köle ve cariye varmış gibi kavramsal anlamda televizyon ekranlarında tartışılmıştır. Bu nedenle Kur'an ve Sünnet gerçeğine tamamen aykırı olarak söylenenler karşısında sessiz kalamazdık...

Deniliyor ki, Hz. Ömer, fazla örtünen cariyeleri, "Siz hürlere mi benzemek istiyorsunuz?" diyerek dövmüştür.

Yunus ibn Yezid demiştir ki biz: "Evli ya da bekâr; bir cariyenin üzerine başörtüsü /hımar alması gerekir mi?" diye Zührî'ye

sorduk. Zührî: "Evli ise, başörtüsü alır. Ama çarşaf giymesi yasaklanır. Çünkü onların hür kadınlara benzemeleri mekruhtur." dedi ve arkasından, Allah: *"Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin hanımlarına söyle üzerlerine cilbaplarını alsınlar."* ayetini okudu.³⁵¹

"Cariyenin avret yeri erkeğin ki gibidir; buna karnı, sırtı ve yan tarafları da dahildir."³⁵² Süfyan es-Sevrî, "Ev Nisaihinne" ayetini delil göstererek şöyle dedi: Zimmet ehlinin kadınlarının zînetlerine bakmakta bir beis yoktur. Çünkü onlar, fitne sebebiyle bundan nehyedildiler; hürmetlerinden dolayı değil.³⁵³

Ayrıca islamî ilimlerde yeterince vukufiyeti olmadığı halde sık sık TV ekranlarına çıkıp din hakkında konuşanlardan birisi de kaynaklardaki bu ifadeleri esas alıp, "İslam'a göre cariyelerin örtünmesi böyledir. Onlar böyle gezmek

---

³⁵¹ İbn Kesir, a.g.e., VI/471.

³⁵² Bkz. İslam Ansiklopedisi, 'Avret' mad.

³⁵³ İbn Kesir, a.g.e., VI/471.

zorundadır ve namazı da böyle kılarlar(!)" diyerek, kitabına çizdirdiği diz ile göbek arası kapalı, diğer yerleri çıplak resimlerle konuya bilimsel açıklık getirdiğini(!) iddia etmektedir!

Daha bunun gibi tefsir ve fıkıh kitaplarında yer alan pek çok ifadeye ve bunlara dayalı anlayışa göre iffetli, mü'min cariyeler, sahipleri kendilerine anlayış gösterebilirler bile, giyim kuşamda mü'min kadınlar gibi tesettüre tam riâyet edemezler. Çünkü Zührî'ye göre, ayette "Peygamber'in hanımları, kızları ve mü'minlerin hanımları" zikredilmiş, fakat cariyeler zikredilmemiştir. Bazılarına göre onlar erkek; Süfyan es-Sevrî'nin ifadesinden anlaşılan manaya göre ise, gayr-ı müslim kadın hükmündedirler(!) Mü'min de olsa, cariye diğer mü'min kadınlara benzemesi mekruhtur. Bu nedenle cariye mü'minlere karşı mahrem ve namahrem sayılabilecek bir durumu yoktur...

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, cariyelerin örtünmeleriyle ilgili tartışılan hususlarda gösterilen kaynak ne Kur'andır, ne de Rasulüllah'ın söylediği sahih bir hadis. Hz. Ömer'in, "Siz hürlere mi benzemek istiyorsunuz?" diyerek dövdüğü rivayeti ise, iyice tetkik edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Eğer böyle bir şey olmuşsa, bu cariye kimdir? Mü'min midir, değil mi? Nasıl bir durumdadır? ve o zaman ne halde bulunuyordu?... Bunlar, iyice araştırılıp açıklığa kavuşturulmadan bu hususta delil olamaz. Çünkü, konu ile ilgili ayetlere ve sahih sünnete baktığımızda böyle bir ayrımı onlarda göremiyoruz.

Söz konusu ettiğimiz Nur suresinin otuz ve otuz birinci ayetlerinde "Mü'min erkeklere... ve Mü'min kadınlara söyle..." diye başlayan bu, umum ifade eden hükümlerde tahsis bulunmadığı gibi, hür ve hür olmayan ayrımı, imâen de olsa, yoktur. Ayrıca, Ahzab suresinin elli dokuzuncu ayetindeki "Ey Nebi! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlara söyle..."

ayetindeki ifadenin kapsamına, şayet cariyenin sahibi mü'min ise veya gayr-ı müslim olmasına rağmen bu hususta anlayışlı davranıyorsa, mü'min cariyeler neden girmesin? Örtünmenin amacı, ayetlerde "takva" ve "Temizlik" olarak belirtildiğine göre, mü'min bir köle ya da cariye, hürriyetleri ellerinden alınmış olmasına rağmen, sahiplerinin anlayışlı davranması nedeniyle veya başka bir nedenle, imkânları olup da takvayı ve temiz olarak yaşamayı arzuluyorsa bu, onlara yasaklanabilir mi? "Onlara: Hayır! Sizin, muttaki ve temiz mü'min olmaya hakkınız yoktur", denilebilir mi? Bu hususta sizin, hür olan mü'minlere benzemeniz mekruhtur!" diye kim onları bundan menedebilir?!

Bunları söylerken, şu hususun da göz ardı edilmemesi gerektiğini de bilmekteyiz. O zamanın Arap toplumundaki anlayışa göre statüleri gereği köle ve cariyeler, hürriyetleri ellerinden alınmış ve tamamen sahiplerine bağlı bir mal, eşya konumunda idiler. Bir köle ya da cariye sahibinin eşyası

gibidir; o nasıl isterse, öyle kullanabilirdi. Mü'min köle ve cariyeler de aynı statüye tabi idiler. Bu yüzden İslam'da, mü'min köle ve cariyelerin hukukî sorumlulukları ile, buna dayalı olarak cezaları statülerine göre ayrıca düzenlenmiştir. Nimet külfet dengesi... Binaenaleyh, mü'min olmayan sahibi tarafından inanan bir cariyenin örtünme vb. hususlarda İslamî kurallara uyması yasaklanmışsa, bu yüzden o bundan sorumlu değildir. Hatta bir mü'min cariyeye, iffetli kalma ve temiz yaşama arzusuna rağmen sahibi tarafından zina yoluyla para kazanmaya zorlanmış da, bunu yapmak durumunda bırakılmışsa... bu yaptığından ötürü Allah, onu suçlayıp cezalandırmak değil bağışlayacağını vaat etmiştir.³⁵⁴

Fakat statülerine uygun düzenlemelere rağmen köle ve cariyeler, imkânları nispetinde Allah'a kulluk ve takva amacıyla yaşamaya çalışırlarsa bundan da menolunmamaları gerektiğini düşünüyoruz.

---

³⁵⁴ Nur, 24/33.

İman, ahlak ve ibadetler hususunda, bilhassa müslümanlara ait mü'min köle ve cariyeler hakkında İslamî örfün, böyle bir ayırımı müsâde edeceği kanaatinde değiliz! Mü'min bir cariyeye ya da köle, iffetli ve takva ehli bir mü'min olmak arzusuyla Allah'a ve Rasulüne itaat etmeye çalışırken, "sen kölesin" veya "cariyesin", diyerek hangi mü'min bunları, böyle bir arzu ve gayretten menedebilir ki? Bu hususlarda Allah'ın ve Rasulünün tavsiyeleri böyle midir?

Allah Teala: *"Eğer kızlarınız /Fetâküm iffetlerini korumak istiyorlarsa, onları aşırılığa /el-Biğâ mecbur etmeyin..."* Buyurmuyor mu? Bu ayet sahibi münafık veya gayr-ı müslim olan cariyeler hakkında inmiş de, müslim efendilere bir şey söylemiyor denilebilir mi?

Rasulüllah(s.a.v.), "Onlara: Kölem, Cariyem demeyin. Oğlum, Kızım deyin ve yediğinizden yedin, giydiğinizden giydirin... İşlerine yardımcı olun..." buyurmamış mıdır?

Kanaatimizce, cilbab ayetinin nüzul sebebi olarak anlatılan, "kadınlar, geceleri toplu halde Menas'a çıkarlardı..."³⁵⁵ olayına bağlı olarak bu yorum ortaya çıkmıştır. Eğer ayeti böyle anlarsak, mü'min kadınlar üzerlerine cilbab almak suretiyle kimliklerini belirleyerek bu tacizden korunsunlar; mü'min cariyeler ise, üzerlerine cilbab almak suretiyle sakın korunmaya kalkışmasınlar... gibi çarpık bir anlayış ortaya çıkmaz mı? Bu, aynı zamanda geceleri kadınları taciz eden fâsık ve facirler için de İslamî bir onay anlamına gelmez mi?

Mü'min olmayan veya kendileri mü'min fakat sahipleri münafık ya da gayr-ı müslim olan köle ve cariyelerin, statüleri

---

³⁵⁵ Nakledildiğine göre Medine'de Arap evleri dar idi. İçinde tuvalet bulunmuyordu. Genellikle kadınlar geceleri def-i hacet için Menas denilen bir mevkiye doğru giderlerdi. Fasıklar, gecenin karanlığından yararlanarak yolda gizlenir ve bu kadınların üzerine atlardı. Mü'min kadınlarla diğerlerini birbirinden ayıran bir kıyafetleri olmadığı için karanlıkta onlar da ahlsızların saldırısına uğrayabiliyordu. İfte bu nedenle Allah Teala, "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle de üzerlerine cilbablarını alsınlar. Böyle yapmaları, onların tanınmalarına ve eziyet görmemelerine en uygun bir tedbirdir." ayetini indirdi. (Bkz. İbn Kesir, a.g.e., VI/471.)

gereği toplumda maruz kaldıkları gayr-ı insanî muâmele hakkında hiç bir şey söylemiyoruz. Çünkü onlar, o zamanki cahiliyye toplumunda geçerli olan statüleri gereği sahiplerinin eşyası konumundadırlar ve sahipleri nasıl istiyorsa, onları öyle kullanmakta idiler. Ancak müslümanlara ait, müslüman olan salih kimselerin Allah'a kulluk ve takva konusundaki gayretleri engellenemez. Kendi arzularıyla yaşamak istedikleri ahlakî davranışlarını, Hz. Ömer de olsa yasaklayamaz!...

Binaenaleyh, Gayr-ı müslimlere ait köle ve cariyeleri kastetmiyoruz. Ama "İslamda mü'minlere ait mü'min cariyelerin sokakta ve namazda sadece dizleriyle göbekleri arasını örterler; diğer yerlerini örterek hürlere benzemeleri yasaktır", demek bizce çok büyük bir hata ve gerçek İslâmı tanımamak demektir...

وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ

Ayetin bu son bölümünde Allah Teala

şöyle buyuruyor: "Ey inananlar! hepiniz birlikte Allah'a yönelin ki başarabilesiniz."

Kurtubî'nin de söylediği gibi, ey inananlar, sizden hiçbiriniz, bu hususlarda yanılmaktan, hataya düşmekten uzak değilsiniz! O halde hepiniz birlikte Allah'a yönelin ve işlediklerinize, hep birlikte tövbe etmeyi ihmal etmeyin.³⁵⁶

---

³⁵⁶ Kurtubi, a.g.e.,XII/238.